

Litteratur

- Berger, P. og Thomas Luckmann (1987) *Den samfunnsskapte virkelighet*. København: Lindhardt og Ringhof
- Dahl, O. (1976) *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. 2.utgave. Annet opplag. Universitetsforlaget: Oslo
- Dawes, R. M. (1994) *House of Cards. Psychology and Psychotherapy Built on Myth*. The Free Press. New York
- Edvardsson, B. (2003) *Kritisk utredningsmetodikk*. Liber utbildning. Stockholm
- Ericsson, K. (1994) «Barnevern og samfunnsvern i etterkrigstida» i Evans, Frønes og Kjølørød (red.) *Velferdssamfunnets barn*. Ad Notam Gyldendal Oslo
- Freidson, E. (1970) *Profession of Medicine. A Study of the sociology of Applied Knowledge*. The University of Chicago Press. Chicago and London
- Hassel, K. (1997) «Sakkyndige i barnevernssaker», i Steinar Tjomsland (red) *Barnevern og omsorgsovertakelse*. Kommuneforlaget: Oslo
- Heider, F. (1958) *The Psychology of Interpersonal Relations*. New York: John Wiley & Sons
- NOU 1995:23 Barnefaglige sakkyndighetsoppgaver- rolleutforming og kvalitetssikring
- NOU 2000:12 Barnevernet i Norge
- NOU Norges offentlige utredninger- 2006:9 kvalitetssikring av sakkyndig rapporter i barnevernsaker
- Ramsøy, N. og L. Kjølørød (1986) «Velferdsstatens yrker» i Aallden, Ramsøy og Vaa (red) *Det norske samfunn*. Gyldendal
- Reigstad, S. W. (1994) «Regler som styrer og regulerer sakkyndig arbeid.» Del I i *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 31, 373-384
- Tjomsland, S. (1997) *Barnevern og omsorgsovertakelse*. Kommuneforlaget: Oslo
- Tranøy, J. (2006) «Menneskerettigheter og barnevern i Norge og Sverige. Undersøkelse av sakkyndige utredninger.» *Rapport Nordisk Samarbeidsråd for kriminologi*. Universitetet i Stockholm

Forvaring – et barn av sin tid?

av Berit Johnsen

1. januar 2002 ble særreaksjonene sikring og forvaring i Straffelovens § 39 erstattet med særreaksjonene forvaring, tvungent psykisk helsevern og tvungen omsorg. Ut i fra et behov om å beskytte samfunnet kan personer som av retten blir ansett for å være tilregnelige i gjerningsøyeblikket, idømmes forvaring.

Personer retten finner utilregnelige i form av psykotisk eller bevisstløs (med mindre bevisstløsheten er en følge av selvforskyldt rus) kan dømmes til tvungent psykisk helsevern. Personer som anses å være psykisk utviklingshemmet i høy grad regnes også som utilregnelige, og kan dømmes til tvungen omsorg.¹ Til forskjell fra forvaring regnes ikke tvungent psykisk helsevern og tvungen omsorg som straff. Personer som blir dømt til tvungent psykisk helsevern og tvungen omsorg, blir derfor ikke satt i fengsel. De tas hånd om av helsevesenet, og det er helsevesenets oppgave å gi dem et tilbud. I kriminalomsorgen er det fortrinnsvis Ila og Bredtveit fengsel som skal ta seg av henholdsvis mannlige og kvinnelige forvaringsdømte.²

I denne artikkelen vil jeg se nærmere på innføringen av sikrings- og forvaringsbestemmelsen i begynnelsen av forrige århundre og den lange og til tider stormfulle revideringsprosessen

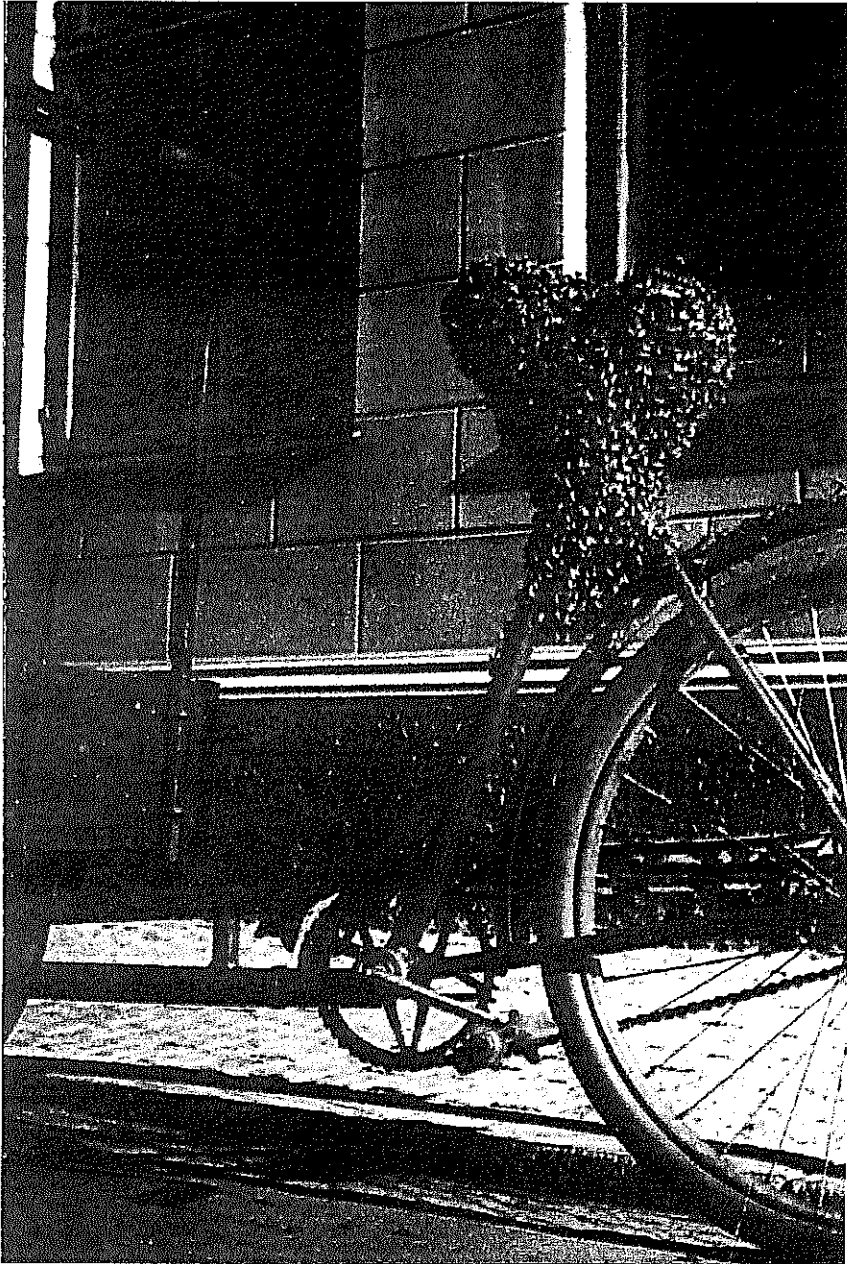
av sikringen og den gamle forvaringsbestemmelsen som hold på i nesten 50 år. I lys av teori om aktuarrett søker jeg å forstå hvorfor utformingen av forvaringsbestemmelsen ble som den ble. Ut i fra samme teori, sammen med «What Works»-tilnærmingen, søker jeg også å forstå praktiseringen av forvaringsbestemmelsen og utformingen av dens innhold. Til slutt gjør jeg noen ansatser om å sette forvaringsbestemmelsen inn i rammene av teorier og forståelsesmåter av modernitet og postmodernitet.

Sikring og modernitet

Særreaksjonene sikring og forvaring ble innført i norsk lov med Straffeloven av 1902 ved § 39. Tiden like før 1900-tallet og frem til da revisjonsarbeidet med sikringsbestemmelsen for alvor startet i begynnelsen av 1970-tallet, benevnes av Hauge (1996, s. 221) som den «positivistisk inspirerte, individualpreventive perioden innen-

¹ Se straffelovens § 44, den såkalte utilregnelighetsparagrafen.

² De offisielle navnene på Ila og Bredtveit ble etter de nye særreaksjonene trådte i kraft «Ila fengsel forvarings- og sikringsanstalt» og «Bredtveit fengsel forvarings- og sikringsanstalt».

for kriminologi og kriminalpolitikk». Denne perioden kan deles i to mer eller mindre overlappende faser, hvor individualprevensjonens anliggende – uskadelliggjøring og behandling, ble vektlagt litt forskjellig.

Den første fasen avspeiler en restriktiv tid, hvor beskyttelse av samfunnet mot skadelige og degenerative elementer ble prioritert, og tidsubestemte særreaksjoner ble sett på som ett av flere tjenelige virkemidler (Syse 1997). Selv om sikring og forvaring formelt sett ikke var straffereaksjoner, er det tydelig disse reaksjonene følger de samme begrunnelsene som for straffen. Sikringens primære formål var etter forarbeidene å ivareta samfunnets berettigede krav på beskyttelse. Samtidig skulle den tjene et behandlingsformål, men ifølge forarbeidene, var dette underordnet kravet om samfunnsbeskyttelse. Beskyttelseshensynet var enda mer fremtredende i bestemmelsen om forvaring enn sikring.

Utformingen av sikringsbestemmelsen slik vi har kjent den frem til utgangen av 2001, kom imidlertid etter en omfattende straffelovsrevisjon i 1929. Bakgrunnen for revideringen var kritikken om at den var lite brukt. Synspunktene om behandling og resosialisering begynte å få større gjennomslag mot slutten av 1920-tallet, men ennå var uskadelliggjøringsstanken rådende i strafferetten (Hauge 1996). Lovrevisjonen innebar blant annet, at tilregnelige lovbrutere ble idømt sikring i tillegg til straff, et system vi kjenner som det

dobbeltsporede system, og sikringen var ment å skulle vare så lenge farligheten forelå. Det var to forutsetninger som måtte ligge til grunn for at lovbrutere man fant tilregnelig kunne idømmes sikring. For det første måtte det være en fare for gjentakelse. For det andre måtte man finne lovbruteren psykisk avvikende. Dette avgjorde man ved at lovbruteren måtte falle innunder ett av følgende kriterier: bevisstløshet som følge av selvforskyldt rus, forbigående nedsettelse av bevisstløsheten eller mangelfullt utviklede eller varige svekkede sjelsevner.

Forvaringen ble revidert i den samme lovendringen og ut fra det samme grunnlag som sikringsbestemmelsen. Forvaringen ble i revisjonen gjort tidsubestemt og tenkt brukt på tilregnelige tilbakefallslovbrutere. Ordningen var forholdsvis mye brukt de første årene etter 1929, men etter et opprør blant fangene i Akershus Landsfengsel i 1932, falt bruken dramatisk fordi man mente at forholdsvis lite alvorlige lovbrudd (som for eksempel grovt tyveri) ble møtt med en uforholdsmessige sterk reaksjon (Hennum 2002; se også Høyer og Syse 1991). Denne forvaringsbestemmelsen var ikke i bruk etter 1963, men ble først opphevet når den nye loven om særreaksjonene trådte i kraft i 2002.

At forvaringsbestemmelsen etter hvert ble lite brukt og til slutt falt helt ut, kan ha en sammenheng med endringen i betydningen av individualprevensjonen. (Som påpekt var forvaringen

i større grad enn sikringen begrunnet i uskadeliggjøringen.) Utover i etterkrigstiden, i takt med fremveksten av velferdsstaten, fikk behandlingssideologien større feste som grunnlag for straff. Dette avspeilte seg også for idømmelse av sikring, hvor behandlingstankgangen ble stadig mer fremtredende. I 1951 ble Ila sikringsanstalt opprettet, og i følge Høyer og Syse (1990) representerte den datidens «helsefengsel».

Frem til slutten av 60-tallet rådet behandlingsoptimismen i strafferettspleien, og man hadde stor tro på vitenskapen og den kunnskapen som ble produsert i den positivistiske ånd. Man mente at mennesket kunne behandles fra sitt uføre som førte det ut i kriminalitet (Mathiesen 1995). Behandlingen var fundamentert i omtanken for individet og var opptatt av begreper som skyld, ansvar og forpliktelse så vel som diagnose og behandling av den individuelle lovbyteren. Man var i behandlingen opptatt av de bakenforliggende årsakene til at individet begikk kriminelle handlinger. Likeledes hadde man tiltro til staten og dens evne til å ta seg av lovbyterne og rehabilitere dem. Målet var å reintegrere de straffedømte i samfunnet og gjøre dem til nyttige og produktive samfunnsborgere. I så henseende var skole, arbeid og skoloring i fritidsaktiviteter viktige virkemidler. I følge Garland (2001) føyer denne tankegangen seg pent innunder modernismens paraply.

Det tidlige reformarbeidet

På tross av lovrevisjonen i 1929 og at

begrunnelsen for å idømme sikring endret seg i takt med gjeldende straffedologi, ble sikringsbestemmelsen, og for så vidt også forvaringsbestemmelsen så lenge den var i bruk, utsatt for kritikk. Kritikken var omfattende og kan sammenfattes i følgende punkter:

- Rettmessigheten av å idømme straff for ugjort gjerning
- Vanskeligheten med å bedømme farlighet og predikere gjentakelsesfare
- Tilregnelige lovbytere som fikk både fengselsstraff og sikring, fikk dobbel straff (det dobbeltsporede system)
- Stigmatiseringen i sjelsevnediagnostikken (mangelfullt utviklede eller varige svekkede sjelsevner)
- Den uheldige sammenblandingen av juss og psykiatri
- Å sone på tidsbestemt tid er belastende
- Oppbinding av psykiatriske ressurser til diagnostisk virksomhet før dommene var falt, ressurser som heller burde settes inn i behandlingen av lovbyterne
- Sikringsanstaltens svake faglige rehabiliterings- og behandlingstilbud
- En del avgjørelser om vilkår og forlengelse av sikringen var rene administrative avgjørelser, noe som svekket rettssikkerheten
- Sikring ble i for stor grad benyttet overfor lovbytere som var mer plagsomme enn egentlig farlige

Arbeidet med å reformere Straffelovens § 39 startet i 1957, men dette arbeidet ble i den første tiden ikke gitt

prioritet. Det første revideringsforslaget ble lagt frem av Straffelovrådet i 1973, ved NOU 1974: 17 *Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner*. Denne innstillingen var et resultat av et arbeid som pågikk i perioden 1971-1973.

Det viktigste lovforslaget i NOU 1974:17 var at det ikke skulle være en felles særreaksjon for de tilregnelige og utilregnelige lovbyterne, men særskilte reaksjoner for disse to gruppene. Man så et behov for en egen særreaksjon overfor en mindre gruppe av tilregnelige lovbytere som man antok ville utgjøre en særlig fare, og hvor tidsbestemt straff ikke ville være tilstrekkelig til å beskytte samfunnet. Den opprinnelige straffen skulle kunne forlenges så lenge gjentakelsesfaren forelå. I motsetning til sikringen og den gamle forvaringsordningen skulle forvaring nå være en straffereaksjon som kunne idømmes der forbrytelsen hadde rettet seg mot andres liv, legeme, helse eller frihet.

Det var først og fremst samfunnsvernet Straffelovrådet ønsket å ivareta med forslaget til den nye bestemmelsen. Det ble foreslått at man skulle fastsette en lengstetid for reaksjonen, som ikke skulle overstige 15 år, med adgang til forlengelse i inntil 3 år om gangen. Det skulle også være adgang til å fastsette en minstetid på inntil 5 år. Ved oppnådd minstetid skulle den forvaringsdømte kunne søke om prøveløslatelse. Både prøveløslatelse og eventuell gjeninnsettelse i forvaring skulle være en judi-

siell avgjørelse. Prøvetid skulle kunne være fra 2 til 5 år. Rådet foreslo at rettspsykiatriske undersøkelser ikke skulle være obligatoriske, men at de normalt sett ville være viktige for at dommen skulle kunne avsies på sikrest mulig grunnlag. Rådet understrekte at retten etter deres forslag til lovutkast ville få adgang til å idømme særreaksjonen når vilkårene var oppfylt. Samtidig mente rådet at selv om retten finner at lovens vilkår foreligger, skulle den stå fritt i spørsmålet om forvaring skulle idømmes.

Det faglige tilbudet til de forvaringsdømte er et tema som ikke gis mye oppmerksomhet i innstillingen. Uten at det eksplisitt blir uttalt forventes det at psykiaterne skal fortsette å behandle og rehabilitere lovbytere. Slik sett viderefører innstillingen modernismens behandlingsoptimisme som en selvfølge.

Straffelovrådets forslag imøtekom noe av kritikken mot sikringsinstituttet. Man ville unngå dobbel straff, rettssikkerheten ville bli økt ved at prøveløslatelse og eventuell gjeninnsettelse skulle avgjøres av domstolen, og man ville unngå de plagsomme ved å sette som vilkår at forbrytelsen hadde rettet seg mot andres liv, legeme, helse eller frihet. Likeledes mente man at ved å ikke gjøre rettspsykiatriske undersøkelser obligatoriske, ville psykiatriske ressurser i mindre grad bindes til diagnostisk virksomhet før dommen var falt.

De andre momentene som ble kritisert, ville bli videreført med det nye

lovforslaget. Det var også dette som ble debattert under høringsrunden hvor innstillingen møtte sterk kritikk og ble gjenstand for omfattende debatt. Det var spesielt to forhold som ble diskutert. Det første var problemene knyttet til forutsigelse av farlige handlinger. Dette var også et sentralt punkt i rådsmedlemmet Nils Christies dissens.³ Han påpeker blant annet den lave treffsikkerheten i slike vurderinger ved å henviser til utenlandske undersøkelser og sier: «Det må på bakgrunn av dette sies helt klart i fra at vi i dag ikke har noe som helst effektivt grunnlag for å forutsi senere farlig atferd» (NOU 1974: 17, s. 128). Christie satte spesielt søkelyset på vitenskapens utilstrekkelighet på dette området, og det kliniske skjønns feilbarlighet. Han var spesielt opptatt av problemet med de falske positive, det vil si hvor man har en positiv forutsigelse – man mener lovbrøyteren vil begå nye alvorlige lovbrudd, men denne forutsigelsen er falsk fordi han eller hun ikke vil komme til å begå slike forbrytelser igjen (se også Christie 1975). Dette var på et tidlig tidspunkt i en debatt som har rast i mange år i forhold til om det er mulig å forutsi fare, og i så fall med hvilken grad av sikkerhet man kan forutsi en slik fare (Broch 2003; Mathiesen 1990). Det andre forholdet som skapte stridighet var forslagene

om nye særreaksjoner for utilregnelige lovbrøytere (Rieber-Mohn 2003). Dette ble spesielt kritisert av den rettspsykiatriske ekspertise som mente at idømmelse av opphold i psykiatriske institusjoner var et brudd på prinsippet om "asylsuvereniteten". Innleggelse i psykiatriske institusjoner måtte skje på medisinsk grunnlag, ikke som følge av domstolens avgjørelse som en følge av en straffbar handling og behovet for samfunnsbeskyttelse. Christie (1975, s. 23) mente dette ville bli et system «... hvor rettsvesenet tvinger helsevesenet til å overta interneringsjobben».

Kritikken av Straffelovrådets innstilling medførte at det ikke ble fremmet noe lovforslag. Kritikken må ses i lys av den venstresradikale uro og opposisjon som preget mange vestlige land på slutten av 1960-tallet og utover på 1970-tallet. Det var en mistillit til statens maktutøvelse og en sterk solidaritetsfølelse med de undertrykte som bidro til å skape rammene for endringer som oppsto i straffesystemet (se blant andre Mathiesen 1995).

Det kriminalpolitiske «tøværet»

Den positivistiske tilnærmingen ble utsatt for massiv akademisk kritikk på 1970-tallet. Det oppsto en debatt om verdiene av positivistisk forskning, og det ble stilt spørsmålsteget ved eksper-

³ Nils Christie mente som resten av Straffelovrådet at bestemmelsen om sikring og forvaring skulle bortfalle. Christie kunne imidlertid ikke slutte seg til flertallets innstilling på sentrale punkter. Hans dissens går i hovedtrekk ut på at det ikke er behov for strafferettslige særreaksjoner verken for tilregnelige eller utilregnelige lovbrøytere. Han skriver: «Vi kan klare oss uten disse særbestemmelser. De vil ikke gi oss reell beskyttelse, de vil føre til unødige store omkostninger og de er i strid med viktige verdier i det norske samfunn» (NOU 1974: 17 s. 126).

tenes autoritet. Den kriminologiske forskningen orienterte seg i økende grad mot sosiologisk teori og en mer sosiologisk forståelse av kriminalitet utover på 70-tallet.⁴ Dette medførte at kriminalitet i stadig mindre grad ble forstått som et individuelt eller sosialt patologisk problem og mer som et strukturelt problem forårsaket av moralsk panikk, maktrelasjoner og intoleranse for annerledeshet.

På midten av 1970-tallet kollapset behandlingsideologien.⁵ Internasjonalt sett var et viktig stykke arbeid i denne forbindelse en artikkel som ble publisert i 1974 av Robert Martinson med tittelen «What Works? – Questions and answers about prison reform». Gjennom en analyse av 231 evalueringsstudier som ble publisert i perioden 1945 til 1967, konkluderte Martinson med at bortsett fra noen få unntak hadde forsøkene med å rehabilitere lovbrøytere ingen effekt på tilbakefall til kriminalitet. Konklusjonene som ble trukket ut fra denne artikkelen var «Nothing Works».

På denne tiden fikk man flere undersøkelser som dokumenterte skadeeffektene av å sitte i fengsel, og som konkluderte med at straff gjorde bare vondt verre. En allment akseptert definisjon av straff ble «... å påføre pine i den hensikt at det skal føles som pine»

(Christie 1982, s. 5), og det var et mål å redusere denne påføringen av pine til det minimale (Hallsworth 2002). Det utviklet seg en motbevegelse som tok sikte på å redusere den undertrykkende statlige kontrollen, styrke fangenes rettigheter, kriminalisere mindre, minimalisere bruken av fengsel, stoppe tidsubegrenset frihetsberøvelse, forbedre rehabiliteringstilbudet og gjøre fengslene mer humane (se blant andre Garland 2001).

Den strukturelle forståelsen av kriminalitet og kritikken mot bruk av fengsel var sterkt gjeldende til at teorien om individualpreventiv rehabilitering i fengsel ble nedkjempet på alvor på 1970-tallet, mens teorier om almenprevensjon som begrunnelse for straffen vokste frem (Hauge 1996; Mathiesen 1995). Tanken bak almenprevensjonen er at «(S)traffetrusselen skal påvirke borgerne til å holde seg innenfor lovens grenser. Idømmelsen av straff i det enkelte tilfelle skal vise at det står alvor bak straffetrusselen» (Andenæs 1994, s. 104). Den politiske slagkraften i den strukturelle forståelsen av kriminalitet kan illustreres ved at den i stor grad dannet grunnlaget for kriminalmeldingen som ble lagt frem under den daværende justisminister Inger Louise Valle.⁶ Feltet kriminalitet og straff hadde frem til da vært styrt av

⁴ Førende for denne forståelsen var utviklingen av «stemplingsteori» (labelling theory), etnometodologi – en tradisjon innenfor kvalitativ forskning som søker å forstå hvordan sosial anordning blir konstruert gjennom interaksjon (Bryman 2001; Gubrium og Holstein 2000), marxisme og vitenskapsfilosofi (Garland, 2001).

⁵ Ifølge Hammerlin (2004) levde likevel spede tiltak og idéene om rehabilitering og resosialisering videre i form av psykoterapi og ulike individuelle behandlingsopplegg.

⁶ St.meld. nr. 104 (1977-78) *Om kriminalpolitikken*.

embetsmennene, som stort sett bestod av jurister, Riksadvokaten, Høyesterett og domstolene for øvrig, ledende fengselsfolk samt noen eksperter (Christie 2004; Mathiesen 2006a). Meldingen brakte politikken inn som en sentral aktør i utformingen av feltet kriminalitet og straff, og kriminalpolitikk ble en viktig del av den politiske portefølje og det politiske landskapet. Meldingen ble riktignok trukket tilbake på grunn av politisk motstand. Likevel ble mange av holdningene meldingen formidlet førende for kriminalpolitikken de påfølgende årene. «Tøværet» kan også spores til bruk av sikringsbestemmelsen, hvor man i en 10-års periode fra 1974 til 1984 ser en markant nedgang i antall sikringsdømte i norske fengsler (se Kriminalstatistikk 1990, tabell 53).

NOU 1983: 57 og NOU 1990: 5

Under det politiske «tøværet» startet også arbeidet med en ny delutredning som tok for seg særreaksjonene. Dette resulterte i at Straffelovkommissjonen i 1983 la frem NOU 1983: 57 *Straffelovgivning under utforming*. Den støttet i all hovedsak Straffelovrådets utredning fra 1973, og vedrørende forvaring poengterte kommissjonen at behovet for å ha en slik straff var blitt større etter at livstidsstraffen ble opphevet i 1981. Straffelovkommissjonens delutredning møtte også nå sterk kritikk under høringsrunden, og også denne gangen var motstanden spesielt stor fra psykiatrisk hold.

I 1985 ble det opprettet et underut-

valg av Straffelovkommissjonen – Særreaksjonsutvalget – som skulle vurdere særreaksjonene på nytt. Utvalgets mandat var å finne «... praktikable løsninger som kan aksepteres både innenfor kriminalomsorgen og innenfor det psykiske helsevern» (NOU 1990: 5, s. 7). I 1990 la Særreaksjonsutvalget frem sin innstilling i NOU 1990:5 *Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner*.

Til forskjell fra de to tidligere innstillingene mente Særreaksjonsutvalget at forvaring kun burde benyttes overfor personer som allerede har begått en forbrytelse av alvorlig karakter. Forvaring skulle altså ikke brukes ved førstegangslovbrudd, fordi utvalget mente at ett lovbrudd ikke kunne gi et tilstrekkelig grunnlag for farlighetsbedømmelse. Utvalget sluttet seg til at forutsetningen for å idømme forvaring skulle være samfunnsbeskyttelsen. Likevel påpekte de at forvaring burde benyttes først og fremst der den tidsbestemte straffen ellers ville være av kort eller av mellomlang varighet, fordi ved slike korte straffer ville samfunnsbeskyttelsen være begrenset. Ved lovbrudd der en fengselsstraff ville være av lang varighet, anså utvalget et mindre behov for forvaringsdommer fordi den lange straffen ville ivareta samfunnsbeskyttelsen. Utvalget sier: «Sitt hovedanvendelsesområde vil forvaring ha ved kriminalitet som etter tradisjonell straffeutmåling vil medføre fra noen måneders opp mot 6-8 års fengsel» (NOU 1990:5, s. 112). Videre

mente utvalget at forvaringen burde få et snevrere anvendelsesområde enn sikringen, bare noen få dommer i året i snitt. I forhold til de tidligere utredningene foreslo Særreaksjonsutvalget en ytterligere reduksjon i psykiatriens medvirkning og mente at det objektive vilkåret om at vedkommende hadde begått en farlig forbrytelse tidligere skulle legges til grunn for bedømmelsen av gjentakelsesfaren.

Særreaksjonsutvalget lempet også på tidsrammen (eller lengstetiden) og foreslo ordlyden «... fastsettes en tidsramme som vanligvis ikke bør overstige 10 år og ikke kan overstige 15 år». (NOU 1990: 5, s. 117). Likeledes foreslo Særreaksjonsutvalget å begrense forlengelsesadgangen til 2 år om gangen og prøvetiden til 1-3 år.

To andre momenter som ble tatt opp til diskusjon av Særreaksjonsutvalget var innhold og stigmatisering. Stigmatisering levnes riktignok ikke mye plass i NOU 1990: 5, men det ble poengtert at forslaget ikke ville kunne imøtekomme fullt ut kritikken om at den forvaringsdømte vil bli stemplet som «farlig». Til forskjell fra Straffelovrådet diskuterer Særreaksjonsutvalget innholdet i et eget kapittel (kap. 4.6 «Forvaringens innhold»). Her poengteres det at innholdet må tilpasses de forvaringsdømtes særlige behov, og at et tverrfaglig fengselsregime er påkrevd. Hensikten med dette er for der første å utvikle den domfeltes sosiale tilpassningsevne i en gunstig retning, og for

det andre å begrense skadevirkningene av anstaltoppholdet. Utformingen av utvalgets skisse om forvaringens innhold er tatt fra Weisætsch-utvalgets utredning om en spesialinstitusjon for innsatte med store atferdsavvik (bedre kjent som «Gråsoneanstalten»)⁷. Denne anstalten skulle bygge på sosialpedagogiske prinsipper, men den skulle verken være fengsel eller psykiatrisk sykehus selv om den skulle tilhøre fengselsvesenet.⁸ Særreaksjonsutvalget sier videre at «(F)or Særreaksjonsutvalget er som nevnt en slik institusjon et sentralt element i den foreslåtte forvaringsordningen» (NOU 1990: 5, s. 112). Slik «helsefengselet» på 1950-tallet ble opprettet i tråd med datidens tilitt til legevitenskapen og den kunnskap produsert innenfor dette feltet, baserte den tiltenkte opprettelsen av «Gråsoneanstalten» seg på rådende føringer og erfaringer fra andre land om hvilke tilbud en slik gruppe av innsatte kunne dra nytte av.

Særreaksjonsutvalgets forslag innebar en rekke tiltak som «myket opp» Straffelovrådets anbefaling, og man kan se utvalgets innstilling som et resultat av «tøværet» i norsk kriminalpolitikk som fortsatt gjorde seg gjeldende utover på 1980-tallet (Rieber-Mohn 2003). Innstillingen førte til at regjeringen fremmet et lovforslag i Ot.prp. nr. 87 (1993-94) *Om lov om endringer i straffeloven m.v. (strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner)*. I dette lovforslaget ble utvalgets forslag

⁷ Psykiatri og avvik hos innsatte: Tilråding fra utvalget til å utrede etablering av psykiisk helsevern for innsatte i fengsel, 1986.

⁸ Se St.meld. nr. 41 (1987-88) *Helsepolitikken mot år 2000*.

oppretholdt med unntak av noen små endringer. Departementet fastslo at man hadde behov for en tidsubestemt særreaksjon som forvaring for å verne samfunnet, men understrekte samtidig at anvendelsen måtte være snever på grunn av den medførte belastningen.

Kan man si at Særreaksjonsutvalget klarte å oppfylle sitt mandat og finne løsninger som kunne aksepteres av både kriminalomsorg og det psykiske helsevern? Etter sigende var lovforslaget et resultat av en intens lobbyvirksomhet hvor sterke krefter klarte å få gjennomslag for bestemmelsen om tvungent psykisk helsevern. Særreaksjonsutvalget utarbeidet også et forslag til nytt kapittel VI i lov om psykisk helsevern uten samtykke. Dette forslaget gir psykiatrien adgang til å begjære domfelte overført fra tvungent psykisk helsevern til anstalt i kriminalomsorgen dersom man mener sinnstilstanden bedrer seg slik at han eller hun kan regnes som strafferettslig tilregnelig, og vilkåret om gjentakelsesfare er oppfylt. Det er retten som skal treffe en slik avgjørelse. Denne bestemmelsen er i dag å finne i psykisk helsevernlov § 5-6, og er ment som en nødløsning i helt spesielle saker.⁹ Bestemmelsen er omdiskutert, fordi den åpner opp for å fengsle personer som er funnet skyldfrie og dermed ikke kan straffes. Det er også blitt diskutert om den er forenelig med bestemmelsene i

⁹ Disse sakene kan være der den tiltalte har lurt de rettspsykiatriske sakkyndige eller hvor fare for å begå kriminalitet som omfattes av forvaringsbestemmelsen, er knyttet til kortvarige og begrensede tilstander av psykose. Så lang er psykisk helsevernlov § 5-6 ikke benyttet (Johnsen og Storvik 2006).

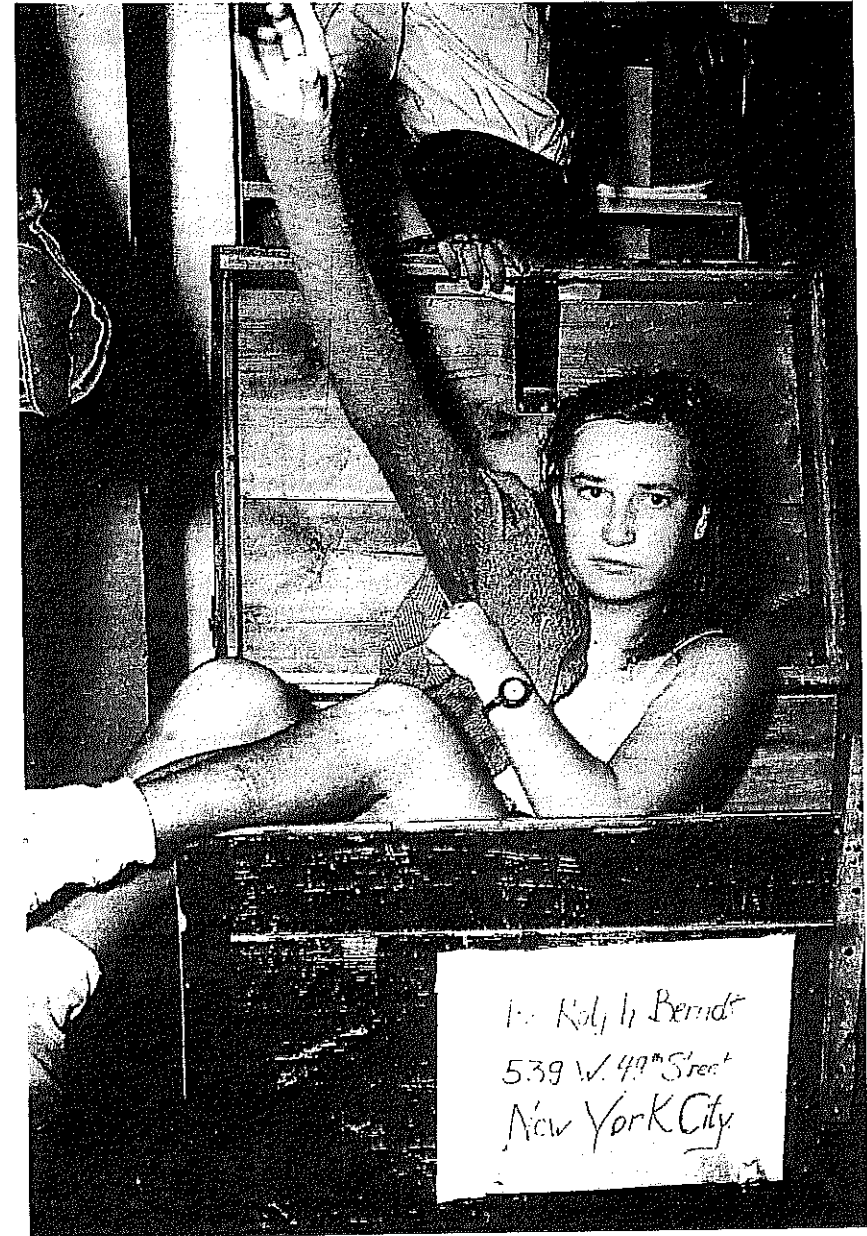
¹⁰ I dette avsnittet refererer jeg både til norsk og utenlandsk litteratur. Jeg vil bemerke at utviklingen av samfunnstrekkene som nevnes i dette avsnittet, tidsmessig lå noe etter i Norge enn i USA og Storbritannia.

Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (se Syse 1997; Inst.O. nr. 34 (1996-97)). Høyre og Syse (1991) stiller seg undrende til at forslaget til Særreaksjonsutvalget fikk en relativ positiv mottakelse i det psykiatriske fagmiljøet, men i følge Syse (1997) kom motstanden først i avslutningen av Stortingets behandling av lovsaken og ble da lite vektlagt.

Det var ikke bare i det psykiatriske fagmiljøet Særreaksjonsutvalget innstilling fikk en positiv mottakelse. I det hele tatt var mye av kritikken som Straffelovrådets forslag ble møtt med på områder som tidsubestemthet, predikasjon av farlighet osv. svunnet hen. På 1980-tallet hadde en del nyliberalistiske strømninger begynt å gjøre seg gjeldende her til lands. Det er rimelig å anta at disse forholdene hadde en betydning for at det ble utarbeidet et lovforslag. For som Mathiesen (1995, s. 32) sier: «Den endringen som fant sted på 1970-tallet befestet seg ikke, den gled tilbake og gikk over til en endring i den motsatte retning».

Nyliberalismens innflytelse

Inspirert av politiske strømninger fra USA og Storbritannia fikk nyliberalistiske holdninger og ideer på 1980-tallet et feste på høyresiden av norsk politikk.¹⁰ I valgkampene oppover 1980 og -90 tallet gikk høyresiden blant annet til

angrep mot det man mente var en feilslått velferdspolitik, som produserer individer som ikke viser initiativ til å komme seg ut av sitt uføre, enten som fattige, arbeidsløse, uføre eller kriminelle. Dette er synspunkter som i økende grad fikk feste hos velgerne, ikke minst fordi stadig flere mente at velferdsstaten ikke kom dem til gode. Kriminalitet ble i mindre grad forstått som et sosialt problem som krever reformer og en forbedring av levekårene for de mest utsatte gruppene i samfunnet, og heller som et individuelt problem hvor en selv er skyld i det uføre man er havnet i. Estrada (2004, s. 440) formulerer dette på følgende måte: «... the blame is placed firmly at the door of the individual». Kriminalitet blir i denne perioden i økende grad sett på som en handling man har valgt å begå ut i fra en fri vilje. Det er en rasjonell handling, unntatt i de tilfellene hvor det er et resultat av sykdom (Garland 1997b). I tråd med dette oppstår det en forventning blant publikum at lovbyrterne i økende grad selv skal bære kostnadene for kriminaliteten og straffen (Lucken 1998). I stedet for å bekjempe sosial ulikhet med solidaritet og offentlige tilskudds- og støtteordninger, vil man heller bruke ressurser på å styrke politidomstoler og fengselsvesen og innføre strengere straffer (Hauge 1996).

I følge Garland (2001) representerer nyliberalismen et interesse- og stemningsskifte i forhold til kriminalitet. Kriminalitetsproblematikken har etter nyliberalismens inntreden blitt et for-

hold som engasjerer velgerne og nye holdninger uttrykt som frykt og redsel har gjort seg gjeldende (Garland og Sparks 2000; Kemshall 2003). Å tale for lange straffer har blitt et uttrykk for en effektiv kriminalitetskontroll og en måte å vise handlekraft i forhold til å håndtere et engstelsesproblem hos publikum. Det uttrykker at politikerne gjør noe, at det ryddes opp i bokstavelig forstand (Garland 1996). For å oppnå velgeroppslutning har det i økende grad blitt viktig for politikerne å tale velgernes meninger heller enn eksperthenes. I boken *Straffen som problem* fra 1994, uttrykker Andenæs det slik:

«Politisk er det mer populært å ta til orde for skjerpet kamp mot kriminaliteten ved strengere straffer enn å bringe inn motforestillinger og tale for moderasjon. Det er ikke mange stemmer å hente ved å tale for mildere straff» (s. 154-55).

Et interessant aspekt i dette er at man ikke vet om politikernes vedtak om strengere straffer har fulgt folke meningene, eller om vedtakene snarere har skapt meningene (Olaussen 2006).

I den videre politiske behandlingen av særreaksjonene oppsto det store endringer i forvaringsbestemmelsen sett i forhold til ekspertutvalgenes (Straffelovrådet, Straffelovkommissjonen og Særreaksjonsutvalget) innstillinger. Disse endringene ble tilsynelatende gjort uten noen form for innvendinger. Tatt i betraktning debatten rundt dette spørsmålet på 1970 og -80 tallet, er dette oppsiktsvekkende. Endringene er

inidertid knyttet opp mot det politiske systemskifte som fant sted på 1980-tallet. Det var opphavet til en endring av straffekulturen og dens doxiske rom – det som tas for gitt, ikke stilles spørsmål ved, oppfattes som selvsagt og som er opplagt og naturgitt (Bourdieu 1977; Mathiesen 1995).

Det videre reformarbeidet mot ikraftsettelsen i 2002

Da lovforslaget ved Ot.prp. nr. 87 (1993-94) ble fremmet i Stortinget, satt Arbeiderpartiet i mindretallsregjering. I behandling av forslaget var det borgerlige flertallet i justiskomiteen av den oppfatning at:

«... en dom på forvaring ikke skal være kortere enn det en dom på ubetinget fengsel ville vært. Etter flertallets syn ville det kunne bringe hele instituttet med forvaring i vanry dersom eksempelvis en som tidligere er dømt for drap og blir dømt for drap igjen kan ilegges forvaring som er vesentlig kortere enn den tiden en annen som blir dømt for en tilsvarende forbrytelse må sone i fengsel før prøveløslatelse kan skje. Flertallet finner det derfor nødvendig å utvide domstolenes mulighet til å fastsette en adekvat reaksjon.» (Inst.O. nr. 34 (1996-1997), kap 8.6)

Ut fra denne argumentasjonen ville flertallet heve den maksimale tidsrammen fra 15 til 21 år, men påpeker at den ikke bør overskride 15 år. Likele-

des ville flertallet øke den maksimale minstetiden fra 5 til 10 år. Også ordlyden i bestemmelsen om minstetid ville flertallet endre fra kan idømmes (med en understrekning om at «denne muligheten bør brukes med en viss forsiktighet» i Ot.prp. nr. 87 (1993-94), til bør også fastsettes. Flertallet ville dessuten utvide muligheten for å forlenge forvaringsstraffen utover tidsrammen med 5 år om gangen. Alle disse endringene er i strid med ekspertutvalgenes innstillinger som alle hadde operert med en maksimal tidsramme på 15 år, en maksimal minstetid på 5 år og muligheter for å forlenge forvaringsstraffen med 3 eller 2 år om gangen.

Et komiteeflertall mente også at begrepet alvorlig forbrytelser innenfor de nærmere angitte gruppene av forbrytelser (alvorlig voldsforbrytelse, sedelighetsforbrytelse,¹¹ frihetsberøvelse, ildspåsettelse eller en annen alvorlig forbrytelse) kunne være for sterkt begrensende. De mente at enkelte mindre alvorlige forbrytelser isolert sett, i sum kan virke svært belastende for de som utsettes for forbrytelsen. Truende atferd ble nevnt som ett eksempel. Flertallet påpekte videre at dette var et forhold som måtte vurderes etter en tid.¹²

Det borgelige flertallets synspunkter ble tatt inn i lovforslaget, og ved lov 17. januar 1997 nr. 11 ble bestemmelsene om særreaksjonene overføring

¹¹ Sedelighetsforbrytelse er i den endelige bestemmelsen om særreaksjonene erstattet med seksualforbrytelse.

¹² Hvilke lovbrudd de forvaringsdømte har begått er ett av forholdene som skal undersøkes i etterkontrollen av særreaksjonene som et utvalg nå er i gang med.

til tvungent psykisk helsevern og forvaring vedtatt sammen med nye regler om strafferettslig utilregnelighet. Tidspunktet for ikrafttredelsen skulle fastsettes i egen lov. Grunnen til dette var at Stortinget ønsket en nærmere vurdering av en del forhold som angikk særreaksjonen tvungent psykisk helsevern, og en ny behandling av særreaksjonen tvungen omsorg. Det ble ikke gitt noen signaler på at forvaringsbestemmelsen skulle underlegges en ny vurdering.

I den såkalte ikrafttredelsesproposisjonen, Ot.prp. nr. 46 (2000-2001) *Om lov om endringer i straffeloven og i enkelte andre lover (endring og ikraftsetting av strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner samt endring i straffeloven §§ 238 og 239)*, foreslår imidlertid departementet en endring i forvaringsbestemmelsen. Etter en gjennomgang av forvaringsbestemmelsen hadde departementet kommet frem til følgende:

«Etter departementets syn kan det ikke utelukkes at enkelte tilregnelige lovbrutere allerede etter å ha begått én alvorlig forbrytelse som krenket andres liv, helse eller frihet, har vist en så farlig atferd at det av hensyn til beskyttelsen av samfunnet må kunne reageres med forvaring dersom tidsbestemt straff ikke anses å være tilstrekkelig» (Ot.prp. nr 46 (2001-2002), s. 31).

Departementet fremhevet imidlertid at hovedregelen fortsatt skulle være at forvaring kunne idømmes hvis forbry-

teren tidligere har begått eller forsøkt å begå en slik forbrytelse. Departementet erkjente imidlertid «... at noen flere kan bli idømt forvaring enn etter lov 17. januar 1997», men la til grunn at endringen «... ikke innebar noen utvidelse i forholdet anvendelsesområdet for gjeldende regler om sikring av tilregnelige lovbrutere» (ibid. Se også Rieber-Mohn 2003). Departementets forslag gikk igjennom da Ot.prp. nr. 46 (2001-2002) ble behandlet av Stortinget, og det endelige vedtaket om særreaksjonene ble fattet i juni 2001.

Denne innskjerpsen var relatert til en erkjennelse av at man i visse tilfeller sto uten spesielle reaksjonsmuligheter overfor de mest grufulle forbrytelsene hvor det ble vurdert å være en tilbakefallsfare. Like før Ot.prp. nr. 46 ble oversendt Stortinget hadde rettssaken mot de to siktede i Baneheia-saken startet. I tingretten ble det ble lagt ned påstand om sikring på begge, og i ankesaken som kom opp i lagmannsretten etter forvaringsbestemmelsen hadde trådt i kraft, ble den ene idømt forvaring. Uten departementets innskjerpsen kunne han ikke fått denne straffen.¹³ Mediadekningen av både etterforskningen og rettssakene var stor, og det er rimelig å anta at Baneheia-saken spilte en rolle for innskjerpsen, for som Andenæs (1994, s. 130) sier:

«De rettsforestillinger som lever blant borgerne, er psykologiske realiteter som både lovgivere og dommere

¹³ I Baneheiasaken ble to menn dømt for å ha mishandlet og drept to jenter. Den ene ble dømt til forvaring med en tidsramme på 21 år og en minstetid på 10 år, mens den andre fikk 19 års fengsel.

må regne med enten de deler dem eller ikke. Det er viktig for tilliten til rettsystemet at de dommer som blir avsagt og omtalt i massemedia, av folk flest blir oppfattet som rettferdige.»

Resultatet av disse endringene var at det ble vedtatt en forvaringsbestemmelse som fremstår som lovens strengeste straff, noe som ikke var hensikten i ekspertutvalgenes forslag. Det er vanskelig å vite om dette var hensikten i politikernes og det politiske byråkratis behandling av forvaringsbestemmelsen. Det er imidlertid rimelig å tro at denne prosessen var styrt av deres behov for å vise handlekraft i forhold til å håndtere et engstelsesproblem hos publikum. For utover på 1990-tallet, i takt med fremveksten av det vi forstår som risikosamfunnet (Beck 1992), befestet befolkningens engstelse seg i forhold til ulike definerte farer, blant annet til de «farlige kriminelle».

Kriminalitet som risiko

Begrepet «kriminalitet som risiko» illustrerer en samfunnsforståelse hvor det foreligger en erkjennelse av kriminalitet som et «tatt for gitt» sosialt problem som

må administreres og håndteres (Cohen 1985; Feeley og Simon 1992, 1994; Garland, 1996, 1997a). Frykten for kriminalitet blir sett på som et problem i seg selv, og søkelyset settes inn på å redusere denne frykten heller enn å redusere kriminaliteten. I frykten for å bli utsatt for kriminalitet, forventer velgerne beskyttelse fra staten, og i denne dynamikken blir kriminalpolitikken «populistisk» der politikerne firer til velgerne ved å tale deres meninger fremfor ekspertenes meninger (Cullen og Gendreau 2001; Garland 1997b). Straff blir et uttrykk for publikums meninger om kriminalitet og «de kriminelle», og et uttrykk for en skarp gjengjeldelsesrespons til alvorlig kriminalitet. I tillegg blir straffen viktig for å uttrykke publikums følelser overfor kriminalitet og «de kriminelle». Dette skjer blant annet ved at alvorlige straffesaker forfølges uansett kostnader (Garland 1997b).¹⁴

I denne samfunnsforståelsen ligger det en fornektelse av, eller i det minste en modifisering av, bekjempelsen av kriminalitet som kjennetegner den moderne tid (Robinson 2002).¹⁵ Det

¹⁴ NOKAS-saken er et godt eksempel på dette. I denne saken ble det ikke spart på ressurser for å finne de som hadde begått ranet mot tellesentralen og drept en politimann.

¹⁵ Vi finner dette igjen i kriminalpolitiske dokumenter fra 1990-tallet (*Kriminalpolitisk handlingsplan* 1990, St.meld. nr. 23 (1991-92) Om bekjempelse av kriminalitet og St.meld. nr. 27 (1997-98) *Om kriminalomsorgen*) hvor vi ser en endring i fokus fra «årsaker til kriminalitet» til en tilnærming hvor begrepet risikofaktorer anvendes. Risikofaktorer er ulike kjennetegn ved f. eks. individer som begår kriminelle handlinger, og ut fra disse mener man å kunne beregne en statistisk sannsynlighet for at vedkommende velger å begå nye kriminelle handlinger. Likeledes får «å bekjempe kriminalitet» et nytt meningsinnhold i form av å redusere omfanget av kriminelle handlinger i samfunnet. Man setter søkelys på den økonomiske rasjonaliteten og den administrative og byråkratiske effektiviteten i håndteringen av kriminaliteten, og i tråd med dette blir bekjempelsen av soningskøen et av de store satsingsområdene (se Hammerlin, Mathiassen og Strand 2006).

skjer en omformulering av kriminalitetsproblemet og en utvikling av strategier for å håndtere det. Politisk sett blir man mer opptatt av å håndtere effekten av kriminaliteten heller enn årsakene til den. Med dette beveger staten seg fra kriminalitetsbekjempelse over til en form for kriminalitetskontroll hvor den gir slipp på mye av kontrollen i forhold til det som defineres som den mindre alvorlige kriminaliteten, der for eksempel ulike vekterselskaper kommer inn og tar jobben med å passe på bygninger, boligstrøk, T-banestasjoner etc. Samtidig blir det viktig å vise at den alvorlige kriminaliteten blir tatt på alvor. Ressursene settes inn mot «de farlige» (Garland 1996, 2001).

Innføring av en forvaringsbestemmelse som fremtrer som lovens strengeste straff, er nettopp et eksempel på at man fra politisk hold vil signalisere at det settes inn ressurser på å kontrollere dem vi forstår som «de aller farligste». Disse straffes, ikke først og fremst for det lovbruddet de har begått, men for hva det antas at de kan gjøre i fremtiden. Forvaringsstraffens hovedformål er ikke reaksjon, men forebygging. Dette er ikke nytt. Det samme formålet hadde sikringsbestemmelsen – å ivareta samfunnsbeskyttelsen. Likeledes var samfunnsbeskyttelsen begrunnelsen for å innføre forvaringsstraffen hos alle ekspertutvalgene som har utredet dette spørsmålet. Forskjellen er at motforestillingen om å straffe for ugjort gjerning, som var et sentralt

punkt i kritikken av sikringsinstituttet, er stilnet hen til fordel for en til stadig økende prioritering av publikums sikkerhet. Problemet med de falske positive – de man antar vil begå nye straffbare handlinger, men som ikke gjør det – diskuteres ikke lenger. Når retten finner at vilkårene for forvaring er oppfylt – at en tidsbestemt straff ikke anses tilstrekkelig for å verne samfunnet og at det foreligger en nærliggende gjentakelsesfare – står den ikke fritt i å velge om forvaring skal idømmes, slik Straffelovrådet anbefalte i NOU 1974: 17. I prinsippet er ikke retten forpliktet til å idømme forvaring. I følge Rieber-Mohn (2003) er imidlertid vilkårene for forvaring utformet slik at når de er oppfylt, tilsier samfunnsmessige hensyn at forvaring idømmes. Også Matningsdal og Bratholm (2003) påpeker at det skal meget til for at forvaring ikke idømmes når vilkårene først er oppfylt. Likeledes har Høyesterett uttalt at i de fleste tilfellene der vilkårene ellers er til stede, vil det neppe være grunnlag for å unnlate å idømme forvaring.¹⁶ Et unntak kan vel å merke være ungdommer.¹⁷ Dette avspeiler en gjennomgående holdning som sier at det er bedre å holde en lovbrøtters innesperret enn å risikere livet, helsen eller friheten til et potensielt offer (Garland 2001).

Aktuarrett

En slik kontroll av dem vi forstår som «de farligste» i vårt samfunn, følger en tendens i den vestlige verden hvor man

¹⁶ Høyesterettsdom av 18. desember 2002 sak nr. 2002/607 og 2002/ 663

¹⁷ Høyesterettsdom av 18. desember 2002 nr. 668

ikke primært søker å straffe, men å ekskludere. Hvem vi forstår som «farlige» varierer både historisk og kulturelt. I dagens vestlige samfunn er dette først og fremst mennesker som begår volds- eller seksualforbrytelser (Garland 2001; O'Malley 2004). Det er innenfor disse lovbruddskategoriene vi har hatt den største økningen i bruken av straff siden 1980-tallet, og det er også disse forbrytelsene som først og fremst rammes av forvaringsbestemmelsen. Frem til 4. september 2004 var litt over 80 prosent av forvaringsdommene ilagt for slike forbrytelser.¹⁸ Dette følger også riksadvokatens instruks, hvor gjentatte seksuallovbrudd og voldsforbrytelser nevnes blant de lovbruddene der det blir oppfordret til å legge ned påstand om forvaring i større omfang enn det ble påstått sikring (Rundskriv nr. 4/2001). I tillegg er vi vitne til en utvikling hvor lovbrøyttere som anses å tilhøre såkalte kriminelle nettverk og som begår grove lovbrudd der menneskeliv settes i fare eller går tapt, blir ansett som farlige. Det foreligger allerede en rettskraftig forvaringsdom i en slik sak, og vi kan i den nærmeste fremtid få flere.

I følge Cohen (1985) og Feeley og Simon (1994, 1992) er vi vitne til en fremvekst av et nytt rasjonale for å ilegge straff. Dette rasjonale innebærer at man ikke straffes bare for hva man

har gjort, men for hva man kan gjøre i fremtiden. Man snakker i økende grad om inkapasitering hvor man setter lovbrøyttere i fengsel for at de ikke skal kunne begå ny kriminalitet. Formålet er å holde dem «ute av sirkulasjon» slik at de ikke kan gjøre skade, og vi anser at vår sikkerhet er avhengig av at de kontrolleres (se også blant andre Bauman 2000; Mathiesen 1995; O'Malley 2004). I følge Pratt (2000) er vi vitne til et systemskifte som beveger seg fra å sørge for rettferdig straffepraksis til å beskytte publikum. Feeley og Simon (1992, 1994) introduserte begrepet aktuarrett på det man identifiserte som et nytt rasjonale for å idømme straff.¹⁹ Aktuarrettets hovedanliggende er å håndtere eller administrere lovbrøyttere som man klassifiserer som farlige, i den hensikt å forvalte samfunnsikkerheten (ibid).

Inkapsitering er et annet ord for uskadeliggjøring. Med forståelsen av kriminalitet som risiko er vi tilbake til en ny individualpreventiv periode, hvor nye varianter av gamle teorier om samfunnsforsvar fremstår som rådende (Mathiesen 1995). Herunder fremstår fengselet i «ny drakt» fordi det tjener en funksjon som blir ansett som nødvendig i vårt samfunn (Garland 2001). Sagt med Hallsworth (2002, s. 156): «prison works». Selv om fengselet fremstår i «ny drakt», er ikke skade-

¹⁸ Med volds- og seksualforbrytelser regnes drap, sedelighet, voldtekt og legemsbeskadigelse. Kilde for tallmaterialet: Kompis, kriminalomsorgens sentrale saksbehandler- og registreringssystem.

¹⁹ Begrepet er tatt fra forsikringsbransjen hvor en aktuar er en ekspert på forsikringsmessige beregninger i henhold til risiko.

virkningene av fengselsoppholdet forsvunnet. Å bekjempe skadevirkningene av frihetsberøvelsen har imidlertid ikke det fokuset det har hatt (Cullen og Gendreau 2001)²⁰. Likeledes legges det ikke så mye vekt på å definere straff lenger. I den grad straff benyttes i betydningen å påføre pine, er holdningene til pinepåførsel endret. Pinen blir i dag sett på som selvpåført i form av at kriminelle handlinger er et resultat av valg som man vet kan innebære fengselsstraff. Å redusere denne pinen er ikke lenger et mål, og argumentet om at tidsubegrenset straff er belastende, fordi lovbrøytteren ikke vet hvor lenge han eller hun skal sitte i fengsel, får lite gehør. Lovbrøytternes interesser blir ofte sett på som motsetninger til samfunnets, og lovbrøytternes og offerets interesser blir i mange sammenhenger sett på som diametriske motsetninger, der den enes interesser og rettigheter står i motsetning til den andres. Å uttrykke bekymring for lovbrøytteren og hans eller hennes behov kan bli oppfattet som et signal på manglende respekt og omtanke for offeret og hans/hennes lidelser (Garland 2001).

Det «nye rasjonale» for å ilegge straff innebærer også at lengden av straffen ikke reflekterer graden av alvorlighet i handlingen. Dette kommer tydelig frem i forvaringsstraffen, hvor det er hensynet til samfunnsbeskyttelsen som skal bestemme lengden på forvaringsstraffen og ikke proporsjo-

naliteten mellom handlingen og straffen. Likevel viser en gjennomgang av dommene at retten ser hen til hva straffutmålingen for ordinær fengselsstraff ville ha vært for den aktuelle forbrytelsen når tidsrammen skal fastsettes (Johnsen og Storvik 2006). Dette forholdet kan vitne om at det er vansker knyttet til bedømmelsen av gjentakelsesfare, og hvor lenge risikoen for tilbakefall vil være til stede.

Risikovurderinger

En dom til forvaring stiller ingen krav om psykiatriske diagnoser. Sikringsbestemmelsens krav om «mangelfullt utviklede eller varige svekkede sjelsevner» eksisterer ikke lenger, og i så måte har man imøtegått kritikken om bruken av disse stigmatiserende betegnelsene. På den annen side er det blitt slik Særreaksjonsutvalget forutså, at forvaringsdømte blir stemplet som «farlige». Bare noen få dager etter at bestemmelsen om forvaring trådte i kraft, hadde for eksempel Aftenposten et oppslag om Ila med overskriften: «Her skal de farligste sone».²¹ Resultatet ble at ingen forvaringsdømte ville flytte til den første forvaringsavdelingen som åpnet fordi de følte seg stigmatiserte som «farlige».²² Innenfor det nye strafferasjonale er man ikke opptatt av om lovbrøyttere opplever seg selv som stigmatiserte, fordi begrepet «stigma» har fått ny betydning. Tidligere ble det å være stigmatisert betrak-

²⁰ Å motvirke skadevirkningene av frihetsberøvelsen falt for eksempel ut av kriminalomsorgens målsetting i 1997 (St.prp. nr. 1 (1996-97) Justis og politidepartementet).

²¹ Aftenposten 12. januar 2002.

²² Se også Svendsen 2006 om de forvaringsdømtes opplevelse av stigmatisering.

tet som belastende og unødvendig, og som nedsatte lovbrysterens selvfølelse og vanskeliggjorde reintegrering. I dag har stigmatiseringen blitt nyttig, og det i dobbel forstand. For det første straffer det lovbrysteren, og for det andre gjør stigmatiseringen samfunnet oppmerksom på farene han eller hun representerer (Garland 2001).²³

Som tidligere nevnt, har rettspsykiatriske undersøkelser vært et omstridt tema i revideringsprosessen, og kravet til slike undersøkelser før avgjørelse av en forvaringsdom har vært lempet på underveis. Særreaksjonsutvalget mente at farlighet skulle bedømmes på grunnlag av objektive omstendigheter som tidligere atferd, kriminalitet, aktuell kriminalitet, sosial situasjon m.v. Dette ville retten ha like gode forutsetninger å bedømme som rettspsykiatere, og utvalget poengterte at det var retten som skulle ta stilling til om tiltalte måtte anses som så vidt farlig at forvaring var påkrevd. Personundersøkelsen skulle gjøres obligatorisk før avgjørelse av dom på forvaring.²⁴ Sinnstilstanden skulle ikke være et moment i farevurderingen, og rettspsykiatrisk undersøkelse ville bare være nødvendig i saker hvor det var tvil om tiltaltes tilregnelig-

het. Under den politiske behandlingen ble det imidlertid åpnet opp for at retten kan begjære en slik undersøkelse hvis det er ønskelig også i saker der det ikke er tvil om tilregnelighetsspørsmålet. Både i Særreaksjonsutvalget og fra politisk hold var det enighet om at denne reduksjonen i bruken av rettspsykiatriske sakkyndige ville frigjøre ressurser, ressurser som kunne brukes til behandlingsarbeid. I så måte ville man imøtegå kritikken om oppbinding av psykiatriens ressurser. Likeledes ville man i forhold til de tilregnelige lovbrysterne imøtekomme kritikken om den uheldige sammenblandingen av juss og psykiatri.²⁵

En gjennomgang av alle forvaringsdommene som var avsagt etter at forvaringsbestemmelsen hadde virket i litt over tre år, viste at nesten alle forvaringsdommer var avsagt med bruk av rettspsykiatrisk sakkyndige (Johnsen og Storvik 2006). Realiteten er altså at lite psykiatriske ressurser er blitt frigitt til behandling ved innføringen av forvaringsbestemmelsen. I hvilken grad rettspsykiaternes uttalelser blir vektlagt, er det vanskelig å si noe om (Nilsson 2005). Man ser imidlertid at de rettspsykiatriske sakkyndiges vur-

²³ I USA vedtok man i 1996 «Megans Law». Denne krever at delstatene fører registre over personer som har begått overgrep overfor barn, og at opplysninger om dem offentliggjøres (www.megans-law.net).

²⁴ En personundersøkelse foretas i hovedsak av en representant fra Friomsorgen, og formålet med personundersøkelsen er å skaffe opplysninger om den siktedes personlighet, livsforhold og fremtidsmuligheter (Straffeprosesslovens § 161).

²⁵ Larsson (1997) med referanse til Aubert (1958) og Høigård (1993) omtaler kjernen i kritikken som har vært reist mot rettspsykiatrien rolle i retten. Det er sammenblandingen av den juridiske og medisinske fagprofesjonen som er problemet. Mens juristene fokuserer på forhold som er relevant for retten, avgjørelsen av skyld og utmålingen av straff, skal legene forholde seg til det hele mennesket der deres rolle er å helbrede og hjelpe.

deringer blir ganske utførlig referert i dommen. Det er grunn til å spørre hvorfor sakkyndige brukes i så stor grad når det ikke fremgår som et krav i lovteksten. En åpenbar årsak er at da departementet fjernet vilkåret om vedkommende måtte ha begått en alvorlig forbrytelse tidligere for å bli dømt til forvaring, ble også lovteksten endret. Foruten at eventuelle tidligere alvorlige lovbrudd eller forsøk på lovbrudd skal vektlegges under farlighetsbedømmelsen, skal det også «... legges vekt på den begåtte forbrytelsen eller forsøket sammenholdt særlig med lovbrysterens atferd og sosiale og personlige funksjonsevne» (Straffelovens § 39c). I følge Broch (2003) dreier sakkyndigeutalelsene seg særlig om disse momentene. I motsetning til hva Særreaksjonsutvalget så for seg, har denne lovendringen medført at det foretas en vurdering av sinnstilstanden til de aller fleste siktede før dom til forvaring avvises.

Siden Særreaksjonsutvalget la frem sin utredning i 1990 har det skjedd en utvikling innenfor temaet farlighetsprediksjoner. Man har gått bort fra de rene kliniske metodene til å kombinere kliniske og aktuariske metoder (Rosenqvist og Rasmussen 2001). På 1970- og utover 1980-tallet da kritikken raste mot farlighetsprediksjonene og deres lave treffsikkerhet, var disse

prediksjonene foretatt på grunnlag av kliniske vurderinger, dvs. basert på diagnoser og kliniske data alene (Høyer og Dalgard 2002). Noe av det vanskeligste for denne type farlighetsvurderinger var kravet om en dikotom avgjørelse om den siktede ble ansett for å være farlig eller ikke. I følge Rosenqvist og Rasmussen (2001) har dette kravet ikke fremstått på vitenskapelig grunnlag, men vært et krav fra det juridiske system. Som en motreaksjon på den kliniske vurderingen oppsto rene aktuariske bedømmelser som er basert på statistiske metoder og sannsynlighetsberegninger. I en aktuarisk farlighetsvurdering benytter man forskningsbaserte instrumenter eller skalaer som er laget med henblikk på prediksjon, og ikke på å måle egenskaper eller trekk. Ved å registrere ulike variabler om den enkelte og sammenligne dem med gruppedata, beregnes den enkeltes sannsynlighet for farlighet, eller retttere sagt risiko for tilbakefall (lav, medium, høy). Rene statistiske data har også sin begrensning, og i dag kombineres ofte kliniske og aktuariske metoder i det som benevnes for en strukturert klinisk vurdering.²⁶ Her slås historiske og statistiske data sammen med kliniske data og situasjonsbestemte forhold. Man er mer opptatt av prevensjon enn av prediksjon, og man har beveget seg bort fra å tenke risikovurdering til å tenke

²⁶ Slike vurderinger benytter ofte vurderingsinstrumenter som f. eks. HCR 20 som anses for å være et hjelpemiddel for å vurdere generell voldsrisiko. Dette verktøyet anses for å være et av de best tilgjengelige for å vurdere risikoen for voldsutøvelse (Rosenqvist og Rasmussen 2001), og er i tråd med prinsippene om evidens- eller kunnskapsbasert praksis benyttes den i mange land.

risikohåndtering.

Til tross for den vitenskapelige utviklingen innenfor rettspsykiatri tyder ingenting på at dette har medført noen betydelig økt treffsikkerhet i forhold til å forutse fare for tilbakefall (Mathiesen 2000; Svendsen 2006). Likevel synes debatten rundt og kritikken mot farevurderinger å ha svunnet hen. Det er heller blitt slik at kartleggingsverktøy for å vurdere risiko for ny kriminalitet benyttes i stadig større grad, og behovet for å knytte ressurser opp til denne virksomheten øker (Castel 1991; Kemshall 2003). På Ila har man for eksempel tilsatt tre psykologer for å utføre risikovurderinger. Måten å tenke risikovurdering og risikohåndtering på i rettspsykiatrien og kriminalomsorgen i dag har klare paralleller til aktuarretten. Forskjellen er at mens aktuarretten handler om risikohåndtering av kriminelle grupper på grunnlag av farlighet, snakker man i rettspsykiatrien og kriminalomsorgen om risikohåndtering på individnivå.

I formen Feeley og Simon (1992, 1994) introduserte aktuarretten handlet den om ulike grader av uregjerlige grupper hvor formålet var administrering og ikke endring. Stort lenger vekk fra modernismens behandlingsoptimisme, er det knapt mulig å komme. Men i følge Garland (2001), er ikke rehabiliteringstanken lagt død. Det er heller dens hensikt og status som er

endret på vesentlige punkter, ved at rehabiliteringen er blitt rekonstruert innenfor rammene av et risikohåndteringsregime.

Innhold og endring

I NOU 1990: 5 og i de påfølgende politiske dokumentene, poengteres det at de forvaringsdømte skal tilbys et innhold som skal være annerledes enn i vanlig fengselsstraff, og som skal være tilpasset den enkeltes individuelle behov.

For å finne hvilke behov den forvaringsdømte har kan man foreta en såkalt risiko-/behovsvurdering ved bruk av ulike kartleggingsverktøy. Det mye omtalte OASys er et slikt kartleggingsverktøy (se blant andre Giertsen 2006 og Alnæs 2006). Dette verktøyet er også tenkt brukt overfor forvaringsdømte, og skal blant annet kunne kartlegge risiko for tilbakefall, behov og håndteringsplaner (eller fremtidsplaner) for den enkelte (OASys pilotrapport 2004).²⁷ Behovene som i første rekke kartlegges ved slike verktøy er kriminogene. Man er spesielt ute etter de dynamisk kriminogene faktorene som kan la seg endre som utdanning, arbeidssposisjon, rusavhengighet, psykisk og fysisk helse, holdninger og selvkontroll, livsmestring, bosetting, økonomisk støtte og gjeld, og familienettverk (Ploeg 2004). Definisjonen av behov slike kartleggingsverktøy opere-

²⁷ OASys er blitt utsatt for mye kritikk (ibid.), bl.a. at den i første rekke vil tjene administrative formål som kartlegging av risiko i forhold til permisjoner, prøveløslatelse, og sikkerhetsnivå i straffegjennomføringen, og at den ikke vil bli så mye brukt i forhold til planarbeidet opp mot lovbruterens behov.

rer med, trenger ikke å samsvare med hva lovbruterer mener at han eller hun behøver. Et behov er et karaktertrekk eller en sosial posisjon som individet deler med en populasjon som forskere mener statistisk sett korrelerer med tilbakefall (Hannah-Moffat 2005). Når de kriminogene behovene er identifisert, gjelder det å intervensere på en strategisk måte slik at kriminalitetsmønsteret endres og risikoen for tilbakefall reduseres. I dette arbeidet er det lovbruddet som anses som hovedproblemet, og det er atferd relatert til kriminalitet som er i hovedfokus (Cohen 1985; Garland 2001). Det betyr ikke at andre områder for rehabilitering er glemt, men at de ikke har det samme fokuset som tidligere (Robson 2002).

Slike risiko-/behovsvurderinger og intervensjoner er drevet frem av en praktiker-orientert forskning, spesielt innenfor psykologien, som vokste frem på 1980- og 1990-tallet særlig i Canada, England og USA (Hannah-Moffat 2005). Retningen fornekter at «Nothing Works» og har fått betegnelsen «What Works», hvor målet er å finne frem til hva som vil virke for hvem i hvilken situasjon. Fremgangs måten er såkalt evidensbasert metode (se for eksempel Ekeland 1999). Innenfor «What Works»-tilnærmingen betyr dette at man har en kontinuerlig spiralbevegelse mellom et systematisk og vitenskapelig basert rehabiliterings- og påvirkningsarbeid, en kontinuerlig evaluering av dette arbeidet i forhold til å oppnå kunnskap om effekt på til-

bakefall, og en tilbakeføring av kunnskapen til tiltaket. Hensikten er et stadig bedre og mer effektivt påvirkningsarbeid (Strand 2006).

En viktig komponent i påvirkningsarbeidet er de kognitive atferdsorienterte programmene. De har sitt utspring i den kognitive behandlingsterapien som handler om å forandre hvordan vi tenker, våre holdninger, mål og ønsker (Andersson 2004). Et forhold som er viktig av hensyn til å optimalisere nytten av intervensjonen og å garantere rettsligheten, er at programmene gjennomføres etter standardiserte manualer. Dette er ikke minst viktig også av hensyn til evaluering. Et sentralt element i evalueringen er effektstudiene der man foretar meta-analyser som sammenligner en rekke forskningsresultater på tvers av tid, rom og sammenheng (Strand 2006). Hensikten med evalueringene er å påvise statistiske utslag på ulike variabler for å kunne finne hvilke områder man bør satse på i intervensjonen.

Et prinsipielt fellestrekk ved dagens «behandlingsideologi» og den behandlingssideologien som rådet frem til slutten av 1960, er troen på vitenskapen og kunnskap produsert i den beste positivistiske eller nypositivistiske ånd (Hammerlin 2004). En sentral forskjell er den vitenskapelige tilnærmingen, hvor vitenskapen er forskjøvet til et praktisk plan (Andersson 2004; Ekeland 1999). I følge Garland (2001), er «What Works»-tilnærmingen ikke et tilbakefall til rehabiliteringsoptimis-

men. Det nye «rehabiliteringsregimet» er fundert på helt andre prinsipper enn den gamle behandlingsideologien. Den var klientsentrert, mens dagens forståelse av rehabilitering er mer lovbruddsentrert og trenger nødvendigvis ikke å involvere hele personen og hans eller hennes underliggende problemer (Andersson 2004; Garland 2001).

Både Ila og Bredtveit har lagt ned mye arbeid i å utvikle forvaringsstraffens innhold i tråd med de føringer som er gitt, og som er mest spesifikt uttrykt i Ot.prp. nr. 46 (se Johnsen 2003, og heftet *Forvaring: Ila fengsel, forvarings- og sikringsanstalt* 2002). Begge fengslene satser på et helhetlig og tverrfaglig tilbud til forvaringsdømte. Både i NOU 1990: 5 og i de påfølgende politiske dokumentene, er tverrfaglighet et sentralt krav. I Ot.prp. nr 46, (s. 41) sies det følgende: «Det må være et mål at ekspertise fra flere fagområder er med på å gjøre den dømte mindre farlig». Foruten mer «tradisjonelle» tilbud slik som skole, arbeid og fritidsaktiviteter, har begge fengslene et forholdsvis godt første- og andrelinje helsetjenestetilbud. Flere forvaringsdømte går også til behandling i private behandlingstilbud slik som ATV og IKST²⁸. Som andre innsatte har forvaringsdømte kontaktbetjent og får tilbud om fremtidsplanlegging²⁹. I tillegg kan forvaringsdømte på både Ila og Bred-

tveit delta i programvirksomhet, og begge fengslene satser på utstrakt bruk av miljøarbeid og miljøterapi. I den forbindelse er det tilsatt miljøterapeuter med sosialfaglig bakgrunn som for eksempel vernepleierutdanning.

Tradisjonelt har det vært en del motstand fra utenforstående faggrupper enn kriminalomsorgens tilsatte i forhold til å skulle ta direkte del i gjennomføringen av reaksjoner gitt av domstolen. (Jeg minner her på debatten som raste om at helsevesenet skulle ta hånd om særreaksjonsdømte på 1970-tallet.) Med fremveksten av risikosamfunnet og forventningen vi som samfunnsborgere har til at staten skal beskytte oss, synes det å ha vokst frem en forståelse, ikke minst politisk sett, for at også andre aktører enn rettssystemet må ta et ansvar for samfunnsvernet (Garland 2001). Erkjennelsen av dette kan være en av årsakene til at flere faggrupper er blitt mer involvert i det innholdsmessige opplegget rundt den forvaringsdømte enn de var tidligere. En slik erkjennelse kan også være et moment for å forstå at helsevesenet nå har ansvaret for andre særreaksjonsdømte.

Man skal imidlertid ikke glemme at samtidig med at fengslene skal gi de forvaringsdømte et individuelt tilrettelagt innholdsmessig tilbud, skal de også forvalte samfunnsvernet. Dilem-

²⁸ ATV: Alternativ til vold. IKST: Institutt for klinisk seksualterapi.

²⁹ Med kontaktbetjentarbeid menes at en tilsatt har et spesielt ansvar for å følge den straffedømte gjennom straffegjennomføringen. Fremtidsplanlegging er et planarbeid som tilbys den straffedømte som en del av målrettet straffegjennomføring. Disse tiltakene tilbys også innsatte i andre fengsler (*Strategi for faglig virksomhet i Kriminalomsorgen* 2004-2007).

maet mellom straff og behandling er tydeligere i en forvaringsanstalt enn i et «ordinært» fengsel fordi både samfunnsvernet og det innholdsmessige kravet står så sterkt. For de forvaringsdømte er dette dilemmaet et reelt problem som i stor grad preger deres opplevelse av forvaringsstraffen (Pettersen 2006, Svendsen 2005).

Ser man på den samlede mengde rehabiliteringstiltak som tilbys de forvaringsdømte, utgjør programvirksomhet en forholdsvis liten del. Det er imidlertid ikke bare programvirksomheten som skal gjennomføres med utgangspunkt i «What Works»-tilnærmingen. Ut i fra kriminalomsorgens fagstrategi for perioden 2004-2007 (*Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen 2004-2007*), ser man at hele rehabiliteringstankegangen i kriminalomsorgen i dag er knyttet opp mot prinsippene for «What Works». Når Westin (2006) om innholdet i forvaringsstraffen sier at «(P)rinsipielt sett kan man si at det er kriminalitet man er dømt for (og) at det dermed er dette som naturlig nok bør ha et fokus», er dette i tråd med fagsstrategien.

Frivillighet er en grunnregel i rehabiliteringsarbeidet med de innsatte. I forhold til de forvaringsdømte er et sentralt spørsmål hvor frivillig de opplever sin deltakelse (Westin 2006). De tilsatte har en viktig oppgave i forhold til å motivere den forvaringsdømte, og i så vel motivasjons- som påvir-

kningsarbeidet er de tilsatte klinkende klare på en ting; det er ikke de som skal endre den forvaringsdømte, det må den forvaringsdømte gjøre selv.³⁰ I dette utsagnet ligger det en svært viktig forutsetning for den «nye» måten å tenke rehabilitering på, at ansvaret for endringsarbeidet ligger hos den straffedømte. Slik som lovbrøyteren blir ansett for å være ansvarlig for sin egen kriminalitet, er han eller hun også ansvarlig for sin egen rehabilitering gjennom å skulle endre seg. Motivasjonsarbeidet og påvirknings- eller interveneringsarbeidet dreier seg derfor mye om å ansvarliggjøre de forvaringsdømte i forhold til å erkjenne hva de har gjort og gjøre noe med det. For de forvaringsdømte handler endringsarbeidet om å involvere seg i de tiltakene som fengselet kan tilby. Gjennom disse tiltakene skal den forvaringsdømte blant annet lære seg å kjenne igjen og å holde styr på seg selv og unngå situasjoner, mennesker og atferd som innebærer risiko for tilbakefall til ny kriminalitet. Hensikten er at den forvaringsdømte skal lære seg å håndtere sin egen risiko for å begå nye kriminelle handlinger. Risikohåndtering blir på denne måten så vel individets så vel som samfunnets oppgave (Garland 2003, 1996; Hannah-Moffat 1999; Kemshall 2003).

Rehabilitering i form av at lovbrøyteren skal lære seg å håndtere sin risikoatferd har et tilsynelatende fokus på individet, men individperspektivet er

³⁰ Dette er også i tråd med kriminalomsorgens målsetting om at «(D)et skal legges til rette for at lovbrøytere kan gjøre en egen innsats for å endre sitt kriminelle handlingsmønster» (St.prp. nr. 1 2005-2006).

endret. Innenfor «det gamle rehabiliteringsregimet» dreide rehabilitering seg om individets velferd, og at han eller hun ikke skulle bli straffet igjen og oppleve det ondet å bli ilagt straff. Nå er søkelyset mer rettet mot samfunnets velferd, i form av at man vil hindre tilbakefall av hensyn til de onder lovbruddet påfører samfunnet. Rehabilitering er nødvendig for å beskytte publikum, og det er først og fremst fremtidige ofre som nå reddes ved rehabiliteringsarbeid heller enn lovbrøyterne selv (Estrada 2004; Garland, 2001, 1997b; Robinson 2002). Rehabilitering er derfor blitt et instrument for å administrere risiko også på individnivå i form av selvkontroll og reduksjon av egen farlighet (Rose 1993). Dette betyr at uansett om lovbrøyteren blir inkapasitert eller rehabilitert, er nøkkelfaktoren at publikum skal beskyttes.

Ett av forholdene sikringsinstituttet ble kritisert for var det svake rehabiliterings og behandlingstilbudet. Innsatsen til Ila og Bredtveit til tross, finnes det røster som mener at det settes inn for lite ressurser på endringsarbeidet. I sin beskrivelse og analyse av prosessen mot opprettelsen av forvaringsordningen, spesielt med henblikk på at det ikke ble lovfestet å opprette en egen anstalt særlig reservert for forvaringsdømte («Gråsonaustalten»), sier Særreaksjonsutvalgets formann Rieber-Mohn følgende: «... jeg tillater meg å si at historien bærer bud om en viss nedprioritering av de særlige behov som forvaringsdømte under et tids-

estemt regime antas å ha, og som Særreaksjonsutvalget la så stor vekt på» (Rieber-Mohn 2003 II, s. 39). Også i en artikkel i Aftenposten 17. juli 2006 tar han til orde for at det ikke settes inn de ressursene som ble forutsatt til forvaringens innhold. Om tilbudet de forvaringsdømte får er tilstrekkelig er det til syvende og sist domstolene som skal avgjøre.

Litt om omfanget av forvaringsstraffen

Straffelovrådet og Særreaksjonsutvalgets utformet lovforslag, hvor de antok kun en liten gruppe av tilregnelige lovbrøytere ville bli idømt forvaring. Per 4. september 2006 hadde domstolene avsagt 116 rettskraftige forvaringsdommer, og det viser seg at forvaring blir brukt i nesten like stor grad som deldommer ble brukt de ti siste årene sikringen eksisterte (Johnsen og Storvik 2006). Særreaksjonsutvalgets forutsetning om at forvaring fortrinnsvis skulle benyttes i de tilfellene der tidsbestemt straff ville være av så kort varighet at ikke den tidsbestemte straffen ikke ville ivareta samfunnsbeskyttelsen, stemmer ganske godt med rettspraksis så langt. Det skal imidlertid bemerkes at de aller fleste konverteringsdommene er avsagt med forholdsvis lav tidsramme. Forvaringsdommer med tidsramme opp mot 8 år er gitt i 82 dommer. Tidsrammer fra 9-15 år er gitt i 25 dommer, og tidsrammer utover «bør-grensen» på 15 år er gitt i ni dommer. I alle disse ni dommene er minste-

tiden satt til 10 år. Likeledes er det 24 personer som per 4. september 2006 er dømt til forvaring uten at de tidligere har vært domfelt. To av de har fått tidsramme på over 15 år.³¹ Det som synes å være oppnådd med begrensingen i henhold til hvilke forbrytelser som kan gi forvaringsstraff, er at de «plagsomme» lovbryterne ikke lenger blir idømt en særreaksjon.

På den annen side er det slående hvor mange som blir dømt til forvaring der forbrytelsen er begått i ruset tilstand, eller hvor det av dommen fremkommer at vedkommende har et avhengighetsforhold til rus. Ut fra de tilgjengelige kildene³² har det ikke vært mulig å si eksakt hvor mange dette dreier seg om, men jeg våger å anslå at mellom halvparten og trefjerdeler av de forvaringsdømte har et rusproblem enten i form av alkohol og/eller narkotika.

Løslatelser

Ved oppnådd minstetid kan den forvaringsdømte søke om prøveløslatelse. Hvis domstolen ikke har satt minstetid, kan vedkommende søke om prøveløslatelse ett år etter at dommen er rettskraftig. Ifølge riksadvokaten er det hensynet til samfunnsvernet som skal være styrende for når den forvaringsdømte skal kunne prøveløslates (Rundskriv nr. 4/2001). Det vil si at spørsmålet om prøveløslatelse blir en vurdering om hvor stor sannsynlighet eller risiko det er for at domfelte vil

begå ny alvorlig kriminalitet (Storvik 2003). Dersom kriminalomsorgen og påtalemyndigheten er enige om at det er forsvarlig å prøveløslate vedkommende, kan han eller hun prøveløslates av kriminalomsorgen. Mener kriminalomsorgen og/eller påtalemyndigheten at det ikke er forsvarlig å prøveløslate vedkommende, går saken til domstolen som fatter en beslutning. Det er kun domstolen som kan forlenge en forvaringsdom ved tidsrammens utløp. Domstolens involvering i spørsmålet om prøveløslatelse og forlengelse ble innført for å styrke rettsikkerheten og unngå administrative avgjørelser i de tilfellene avgjørelsen kan falle uheldig ut for den forvaringsdømte (se Mathiesen 2006b for en diskusjon av dette forholdet).

Per 4. september 2006 har to forvaringsdømte fått forlenget sin forvaringsstraff. På samme tidspunkt var åtte personer løslatt og 22 prøveløslatt fra forvaring. 15 forvaringsdømte er prøveløslatt etter å ha gjennomført en del av forvaringsstraffen i fengsel.³³ Av de 15 er seks prøveløslatt av kriminalomsorgen, mens ni er prøveløslatt av domstolen. Av de ni ble én prøveløslatt av retten fordi kriminalomsorgen ville ha vilkår om heldøgnsopphold i institusjon, noe kun domstolen kan ilegge. En annen ble prøveløslatt av retten der kriminalomsorgen og påtalemyndigheten var enige om prøveløslatelsen. De andre sju ble prøveløslatt av retten fordi kri-

³¹ Kilde: Kompis.

³² Kompis og dommene.

³³ Nitten personer er prøveløslatt i konverteringsdom (omgjøring fra sikring til forvaring), hvorav tolv var på frisikring da konverteringsdommen kom opp for retten.

iminalomsorgen eller påtalemyndigheten gikk imot løslatelsen.

Fra løslatelsesdommene er det i denne sammenhengen verdt å nevne tre forhold som har hatt positive innvirkning på de forvaringsdømtes rettsikkerhet. Selv om det så langt ikke er mange løslatelsesdommer, ser vi at utenforstående rettspsykiatrisk sakkyndige benyttes i stor grad. Det at domstolen ser ut til å følge de sakkyndiges anbefalinger i større grad enn fengselets har vært kritisert fra bl.a. politisk hold.³⁴ På den annen side kan man si at ved å oppnevne sakkyndige får man saken belyst fra flere sider, og at retten får et bredere grunnlag for å treffe sin beslutning. Et annet forhold er at retten har slått fast at i spørsmålet om prøveløslatelse er det ikke den forvaringsdømte som skal bevise at han eller hun ikke lenger utgjør noen fare for samfunnet. Dette tilsier en omvendt bevisbyrde, noe som ikke skal være tilfelle i slike saker. Retten sier at «(B)evisbyrden påligger utvilsomt påtalemyndigheten» (Asker og Bærum tingretts dom av 30. september 2005). Et tredje forhold er at retten har funnet den sakkyndiges argument om at den forvaringsdømte ikke har mer å hente i forhold til rehabilitering i fengsel og en fortsatt fengsling vil kunne føre til en forverring av domfeltes tilstand, tungveiene i vurderingen om å oppheve den samfunnsbeskyttelsen fengsling

innebærer. Under forutsetning om et strukturert prøveløslatelsesopplegg ble vedkommende prøveløslatt (Asker og Bærum tingretts dom av 21. januar 2005). Med denne avgjørelsen synes retten langt på vei å ta hensyn til den forvaringsdømtes velferd på bekostning av samfunnets trygghet.

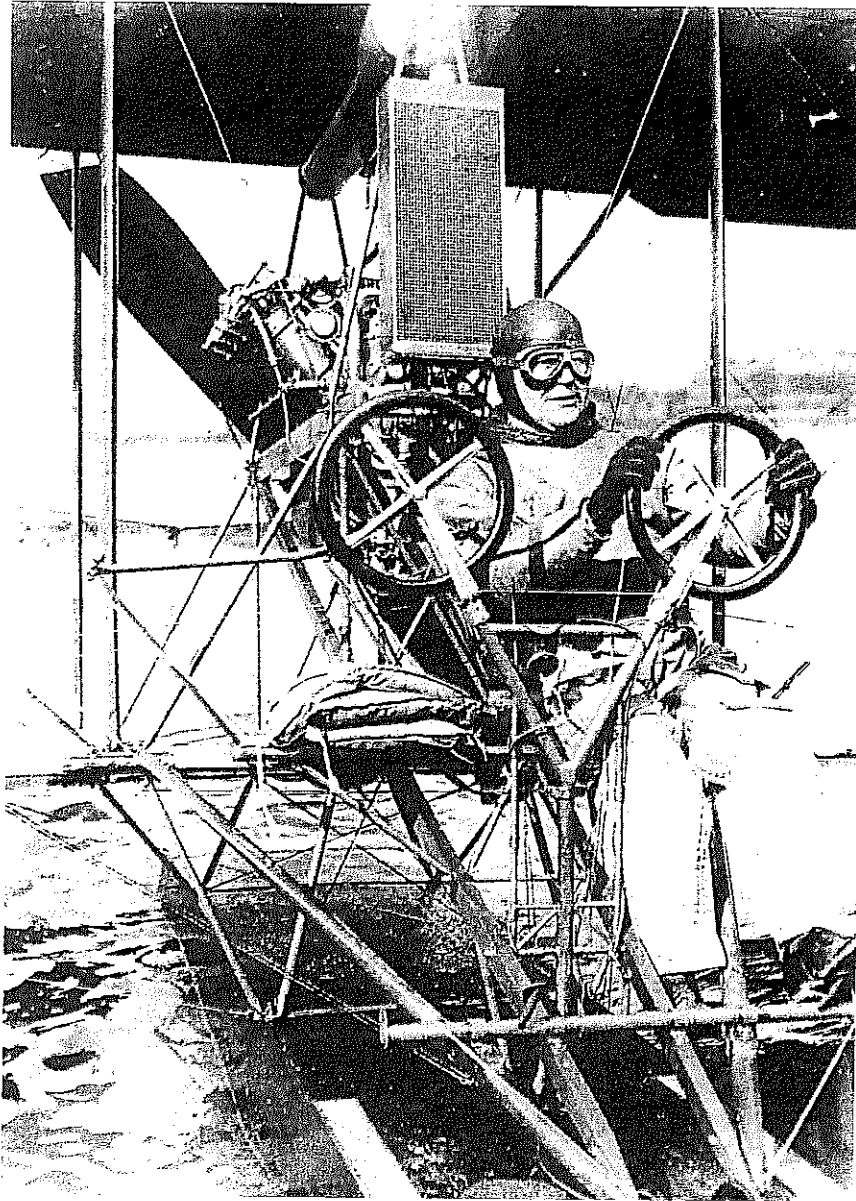
Kriminalomsorgen og påtalemyndigheten vil innrette sine innstillinger til løslatelse etter domstolens praksis. Et forhold man kan stille spørsmålstegn ved er at nesten alle løslatelsesdommene er foretatt av samme tingrett – Asker og Bærum tingrett. Selv om forskjellige dommere er involvert, kan det ikke være heldig at rettspraksis i saker om prøveløslatelse i all hovedsak settes av én domstol. Dette er spesielt uheldig med tanke på at det vil være én bestemt domstol som i utstrakt grad vil sette standarden for hvor stor risiko samfunnet skal leve med.

Moderne eller postmoderne?

Det eksisterer en rekke nasjonale og internasjonale artikler og bøker som analyserer sentrale utviklingstrekk innenfor straff og sosial kontroll i den vestlige verden fra midten av 1980-tallet og frem til i dag i lys av utviklingen av aktuarretten. I følge Robinson (2002) faller rammene for flere av disse analysene innenfor en neo-Foucaultiansk diskurs om regjering og styringsrasjonalitet³⁵ (se Foucault 2002). Innenfor

³⁴ Se for eksempel oppslag i Aftenposten 26. juli 06 hvor Høyre og Fremskrittspartiet taler for en strengere rettspraksis i prøveløslatelsessaker fra forvaring.

³⁵ Regjering er den norske oversettelsen av det franske begrepet «gouvernementalité» som Foucault benyttet. I den engelske oversettelsen benyttes begrepet «governmentality».

denne diskursen er den rehabiliterende eller disiplinerende styringsmodellen erstattet av en modell som er sentrert rundt håndtering av risiko. I grove trekk bygger den for det første på et skifte fra et fokus på individet mot et fokus på grupper eller aggregater av avvikere. For det andre er rehabiliteringsoptimismen erstattet med målsettinger om hvor godt gruppene av avvikere administreres. Etter hvert er det også oppstått en del litteratur om individets rasjonelle styring av seg selv som et prosjekt årvisst i henhold til risiko (se for eksempel Rose 1993; Utaker 2005).

Et sentralt spørsmål som blir reist i denne litteraturen, er om aktuarretten representerer en postmoderne straffeideologi som skiller seg fra straffeideologien man finner i den moderne tid. Forfatterne av artikler og bøker

som omhandler dette temaet, strides om dette. Noen (for eksempel Garland 1996, 2001; Lucken 1998; Matthews 2005; O'Malley 1999; Penna og Yar 2003) mener at utviklingen ikke kan betraktes som postmoderne fordi den ikke representerer et klart brudd med den moderne tenkningen. Disse mener at den heller er et resultat av en videreutvikling av den moderne straffeideologien, og de stiller spørsmålsteget ved verdien av å bruke diskursene om modernitet og postmodernitet for å forstå utviklingen av aktuarretten. Andre (for eksempel Feeley og Simon 1992, 1994; Hallsworth 2002; Pratt, 2000) mener at oppkomsten av aktuarretten representerer et brudd med modernistisk tenkemåte, og at et paradigmeskifte har inntrådt.³⁶

I følge Feeley og Simon (1992,

³⁶ En del av årsaken til uenigheten kommer av at forfatterne ikke tillegger begrepene «moderne» og «postmoderne» samme mening og betydning. Dette er et generelt problem innenfor samfunnsvitenskapene, og ifølge Penna og Yar (2003) har begrepet postmoderne blitt et symbol på en uenighet om personlige og sosiale forandringer i tiden vi lever i. I tillegg benyttes begrepet «post» forskjellig. Mens noen mener at «det postmoderne» er et særskilt samfunn eller en særegen historisk periode, hevder andre at det er en del av «det moderne». Andre igjen mener at «det postmoderne» representerer et epistemologisk eller teoretisk brudd som innebærer en endring av vår sosiale erfaring og av kulturelle kategoriene vi bruker for å forstå våre erfaringer (ibid). Dette medfører samrøre av historiske, sosiologiske og filosofiske perspektiver som gjør det hele ganske kaotisk. Resultatet er ofte en diskusjon hvor to forskjellige innfallsvinkler i studien av de nye trendene innenfor straffesanksjoner og sosial kontroll blandes sammen. Den ene er en sosiologisk analyse av postmoderniteten, mens den andre er en postmoderne sosiologisk tilnæringsmåte (Turner 1990). Innenfor en sosiologisk tilnærning av postmoderniteten setter man søkelyset på ulike trender og fenomener og analyserer disse med utgangspunkt i større politiske, kulturelle og økonomiske endringer. En postmoderne sosiologi innebærer en dekonstruksjon av fundamentale trekk i modernistisk tankegang som f. eks. hva som oppfattes som sannhet. I følge Penna og Yar (2003) er denne distinksjonen viktig fordi mens den ene retningen analyserer trender innenfor straffesanksjoner og sosial kontroll ut fra en empirisk tilnærning, bygger den andre retningen på dekonstruksjoner av disse elementene på et epistemologisk nivå. At man her finner grobunn for uenighet og diskusjoner som går litt forbi hverandre og skaper forvirring er derfor ikke så merkelig.

1994) innebærer ikke paradigmeskiftet en ny teori om kriminalitet. Det er heller et felles fokus på visse problemer og en felles måte å utforme spørsmål på. Vi har gått fra et språk om moral som er rettet mot individet, til et «aktuarspråk» om sannsynlighetskalkyler og kartlegging av risikofaktorer som refererer til grupperinger eller aggregater av mennesker. I dette språket blir kriminalitet tatt for gitt, og kriminalitet blir sett på som et fremtredende aspekt i risikosamfunnet og som samfunnsborgerne må beskyttes mot. Som vist i denne artikkelen har alle disse forholdene vært sentrale for den endelige utformingen av forvaringsbestemmelsen og føringene for hvordan den skal praktiseres. Slik sett er nok forvaringsbestemmelsen det fremste eksempelet vi finner på aktuarrett her i Norge. Den delen av straffekulturen som forvaringsbestemmelsen representerer har imidlertid klare fellestrekk med straffekulturen som rådet da sikringsbestemmelsen ble innført ved forrige århundreskifte. Den gang hadde man også et politisk klima som talte for samfunnsvernet og som la individualprevensjonens tankegang om uskadeliggjøring til grunn for særreaksjonene. Individualprevensjonens behandlings- eller rehabiliteringstankegang som i stadig sterkere grad gjorde seg gjeldende for begrunnelsen for idømmelsen av sik-

ring fram mot 1960-tallet, har fått fornyet styrke gjennom «What Works»-tilnærmingen. Dette fokuset på individet er det forholdet ved forvaringsstraffen som er minst i overensstemmelse med Feeley og Simons (ibid) postmoderne forståelsen av aktuarretten. Som vist er imidlertid individperspektivet endret fra disiplinering til regjering, der det handler om å lage systemer for å inngå risikosituasjoner som kan kreve nye ofre.

Er innføringen av forvaringsstraffen en ny straff som representerer et brudd med tidligere straffetenkning og dermed representerer et paradigmeskifte, eller er forvaringsstraffen en videreføring av den moderne straffeideologien? Ut fra teorier om aktuarrett og «What Works» tilnærmingen er det mulig å tolke forvaringsstraffen dit hen at den straffeideologisk representerer et paradigmeskifte og en overgang til en postmoderne tid. Dens klare paralleller til individualprevensjonens anliggende om uskadeliggjøring og behandling som har stått sentralt i mye av den moderne tids straffeideologi, tilsier imidlertid at vi straffeideologisk fortsatt befinner oss i den moderne tid. Det beste «svaret» på dette spørsmålet har kanskje Baumann (1997, s. 9) når han sier: «Perhaps we live in a post-modern age, perhaps we do not».

Berit Johnsen er forsker på Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS)

Litteratur

- Alnæs, Øyvind (2006): «OASys – et nytt kontrolltiltak i kriminalomsorgen?», *Materialisten*, vol. 34 nr. 1, s. 47-54
- Andenæs, Johs. (1994): *Straffen som problem*, Gjøvik, Exil Forlag
- Andersson, Robert (2004): «Behandlings-tankens återkomst – från psykoanalys till kognitiv beteendeterapi», *Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskap*, vol. 91 nr. 5, s. 384-403
- Asker og Bærum tingretts dom av 21. januar 2005, *Saksnr. 04-054866MED-AHER/2*
- Asker og Bærum tingretts dom av 30. september 2005, *Saksnr. 05-087731MED-AHER/2*
- Aubert, Vilhelm (1958): «Legal justice and mental health», *Psychiatry*, nr. 21
- Bauman, Zygmunt (2000): «Social issues of law and order», *The British Journal of Criminology*, vol. 40 nr. 2, s. 205-221
- Bauman, Zygmunt (1997): *Postmodernity and its discontents*, Cambridge, Polity Press
- Beck, Ulrich (1992): *Risk society: Towards a new modernity*, London, Sage
- Bourdieu, Pierre (1977): *Outline of a theory of practice*, Cambridge, Cambridge University Press
- Broch, Sigrud (2003): «Forvaring. En særreaksjon basert på farevurderinger – vil de gjøre det igjen?» *Hovedoppgave ved Juridisk fakultet, Universitetet i Oslo*
- Bryman, Alan (2001): *Social research methods*, Oxford, Oxford University Press
- Castel, Robert (1991): «From dangerousness to risk», i: Burchell, Graham; Gordon, Colin og Miller, Peter (red): *The Foucault effect. Studies in Governmentality*, Chicago, The University of Chicago Press
- Christie Nils (2004): *En passende mengde kriminalitet*, Oslo, Universitetsforlaget
- Christie, Nils (1982): *Pinens begrensning*, Oslo, Universitetsforlaget
- Christie, Nils (1975): «Særreaksjonenes siste skanse», *Lov og Rett*, s. 19-24
- Cohen, Stanley (1985): *Visions of social control*, Cambridge, Polity Press
- Cullen Frances T. og Gendreau, Paul (2001): «From nothing works to what works: Changing professional ideology in the 21. century», *The Prison Journal*, vol. 81 nr. 3, s. 313-338
- Ekeland, Tor-Johan (1999): «Evidensbasert behandling: Kvalitetssikring eller instrumentalistisk mistak», *Tidskrift for norsk psykologiforening*, vol. 36, s. 1036-1047
- Estrada, Felipe (2004): «The transformation of the politics of crime in high crime societies», *European Journal of Criminology*, vol.1 nr. 4, s. 419-443
- Feeley, Malcolm M. and Simon, Jonathan (1994): «Actuarial justice: The emerging new criminal law», i: Nelken, David (red): *The futures of criminology*, London, Sage
- Feeley, Malcolm M. and Simon, Jonathan (1992): «The new penology: Notes on the emerging strategy of corrections and its implications», *Criminology*, vol.

- 30 nr. 4, s. 449-474
- Forvaring: Ila fengsel, forvarings- og sikringsanstalt (2002)
- Foucault, Michel (2002): *Forelesninger om regjering og styringskunst*. Oslo, Cappelen Akademiske Forlag
- Garland, David (2003): «Penal modernism and postmodernism», i: Blomberg, Thomas og Cohen, Stanley (red): *Punishment and social control*, 2. utgave, New York, Aldine de Gruyter
- Garland, David (2001): *The culture of control: Crime and social order in contemporary society*, Oxford, Oxford University Press
- Garland, David (1997a): «'Governmentality' and the problem of crime: Foucault, criminology, sociology», *Theoretical Criminology*, vol. 1 nr. 2, s. 173-214
- Garland, David (1997b): «Probation and the reconfiguration of crime control», i: Bumett, R (red): *The probation service: Responding to change (Proceedings of the Probation Studies Unit First Colloquium: Probation Studies Unit Report No. 3)* Oxford, University of Oxford Centre for Criminological Research
- Garland, David (1996): «The limits of the sovereign state: Strategies of crime control in contemporary society». *The British Journal of Criminology*, vol. 36 nr. 4, s. 445-471
- Garland, David og Sparks, Richard (2000): «Criminology, social theory and the challenges of our times», *The British Journal of Criminology*, vol. 40 nr. 2, s. 189-204
- Giertsen, Hedda (2006). «Oppdelt i småbiter og satt sammen på nytt: OASys 'Offender Assessment and management SYStem' – et lovbrutmålesystem», *Materialisten*, vol. 34 nr. 1, s. 23-45
- Gubrium, Jaber E. og Holstein, James A. (2000): «Analyzing interpretive practice», i: Denzin, Norman K. og Lincoln, Yvonna S. (red): *Handbook of qualitative research*, Thousand Oaks, Sage Publications
- Hallsworth, Simon (2002): «The case for a postmodern penalty», *Theoretical Criminology*, vol. 6 nr. 2, s. 145-163
- Hammerlin, Yngve; Mathiassen, Charlotte og Strand, Thomas W. (2006): «Velferdsstatens velsignelser og farer», *Dokumentasjon og debatt*, nr. 2, Oslo, Kriminalomsorgens utdanningssenter
- Hammerlin, Yngve (2004): «Omsorg, behandling – men også sublime metoder for sosial kontroll og underkastelse i et repressivt system? Noen uferdige problemstillinger og kritiske ansatser til videre refleksjon i en essayistisk form», *Psyke & Logos*, vol. 25, s. 697-727
- Hannah-Moffat, Kelly (2005). «Criminogenic needs and the transformative risk subject: Hybridizations of risk/need in penalty», *Punishment and Society*, vol. 7 nr. 1, s. 29-51
- Hannah-Moffat, Kelly (1999): «Moral agent or actuarial subject: Risk and Canadian women's imprisonment», *Theoretical Criminology*, vol. 3 nr. 1, s. 71-94
- Hauge, Ragnar (1996): *Straffens begrunnelser*, Oslo, Universitetsforlaget
- Hennum, Ragnhild (2002): «Nye strafferettslige særreaksjoner», *Materialisten*, vol. 30 nr. ½, s. 24-42
- Høigård, Cecilie (1997): «Hva er kriminologi?», i: Finstad, Liv og Høigård Cecilie (red): *Kriminologi*, Oslo, Pax Forlag
- Høigård, Cecilie (1993): «Ditt eget beste. Psykiatriens systemfeil», *Materialisten*, nr. 4
- Høyser, Georg og Dalgard, Odd Steffen (2002): *Lærebok i rettspsykiatri*, Oslo, Gyldendal Norsk Forlag
- Høyser, Georg og Syse, Aslak (1991): «Slem, gal eller begge deler? Om noen konsekvenser av det fremlagte lovforslaget om nye strafferettslige særreaksjoner (NOU 1990: 5)», *Lov og Rett*, s. 410-435
- Høyser, Georg og Syse, Aslak (1990): «Hvorfor må KROM gå imot de foreslåtte særreaksjonene?», *Hefte for kritisk juss*, vol. 3. nr. 3, s. 4-22
- Inst.O. nr. 34 (1996-1997) *Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i straffeloven m.v.* (strafferettslige utregelighetsregler og særreaksjoner)
- Johnsen, Berit og Storvik, Birgitte Langset (2006): «Forvaring og utvikling for perioden 2002-2006», *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, vol. 93 nr. 1, s. 51-67
- Johnsen, Berit (2003): *Evalueringsrapport forvaring: Gjennomføring av forvaringsstraffen og innholdet i den*, Oslo, Kriminalomsorgens utdanningssenter (KRUS)
- Kemshall, Hazel (2003): *Understanding risk in criminal justice*, Berkshire, Open University Press
- Kriminalpolitisk handlingsplan, Justisdepartementet, 1990*
- Kriminalstatistikk 1990, Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger 1992*

- Larsson, Paul (1997): «Individualprevensjon», i: Finstad, Liv og Høigård, Cecilie (red): *Kriminologi*, Oslo, Pax Forlag A/S
- Lucken, Karol (1998): «Contemporary penal trends: Modern or postmodern?». *The British Journal of Criminology*, vol. 38 nr. 1, 106-123
- Martinson, Robert (1974): «What works? – Questions and answers about prison reform», *The Public Interest*, vol. 35, s. 22-54
- Mathiesen, Thomas (2006a): «Fra tøvær til harde vinder: Kriminalpolitikken de siste tiårene – noen momenter», i: Finstad, Liv (red): *Norsk kriminologi 50 år: Innlegg fra fagkonferansen 22. januar 2005*, Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Juridisk fakultet, Universitetet i Oslo, Bokserien nr. 1/2006
- Mathiesen, Thomas (2006b): *Forvaltning eller domsstol – hvem har makten? En refleksjon over prøveløslatelse fra forvaring*, www.kriminalpolitikk.no/tema/foraring
- Mathiesen, Thomas (2000): *Prison on trial*, Winchester, Waterside Press
- Mathiesen, Thomas (1995): *Kan fengsel forsvarer?*, 2. utgave, Oslo, Pax Forlag A/S,
- Mathiesen, Thomas (1990): «Side etthundredreifem», *Hefte for kritisk juss*, vol. 3 nr. 3, s. 23-30
- Matningsdal, Magnus og Brattholm, Anders (red) (2003): *Straffeloven med kommentarer første del; alminnelige bestemmelser; lov av 22. mai 1902 nr. 10 almindelig borgerlig straffelov*, 2. utgave, Oslo,

- Univeritetsforlaget
- Matthews, Roger (2005): «The myth of punitiveness». *Theoretical Criminology*, vol. 9 nr. 2, s. 175-201
- Nilsson, Pål (2005): «Bruk av rettspsykiatriske sakkyndige i forvaringssaker», *Tidsskrift for strafferett*, nr. 1, s. 48-64
- NOU 1990: 5 *Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner: Straffelovkommisjonens delutredning IV*, Det kongelige justis og politidepartement
- NOU 1983: 57 *Straffelovgivning under utforming: Straffelovkommisjonens delutredning I*, Det kongelige justis og politidepartement
- NOU 1974: 17 *Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner*, Det kongelige justis og politidepartementet
- OASys pilotrapport (2004), Kriminalomsorgens sentrale forvaltning
- Olaussen, Leif Petter (2006): «Mer utbredt aksept for fengselsstraff i den norske befolkningen»: *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, vol. 93 nr. 2, s. 160-181
- O'Malley, Pat (2004): «Globalising risk? Distinguishing styles of 'neoliberal' criminal justice in Australia and the USA», i: Newburn, Tim and Sparks, Richard (red): *Criminal justice and political cultures: National and international dimensions of crime control*, Cullompton, Willian Publishing
- O'Malley, Pat (1999): «Volatile and Contradictory Punishment», *Theoretical Criminology*, vol. 3 nr. 2, s. 175-196
- Ot.prp. nr. 46 (2000-2001) *Om lov om endringer i straffeloven og i enkelte andre lover (endring og ikraftsetting av strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner samt endringer i straffeloven §§ 238 og 239)*
- Ot.prp. nr. 87 (1993-94) *Om lov om endringer i straffeloven m.v. (strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner)*
- Penna, Sue and Yar, Majid (2003): «From modern to postmodern penalty: A response to Hallsworth». *Theoretical Criminology*, vol. 7 nr. 4, s. 469-482
- Pettersen, Halvar D. (2006): Løgnene om forvaring, Kronikk i *Aftenposten*, 29. juli 2006
- Ploeg, Gerhard (2004): *Forelesing grunnutdanningen «What Works»*, Kriminalomsorgens utdanningscenter
- Pratt, John (2000): «The return of the wheelbarrow men; Or, the arrival of post-modern penalty». *The British Journal of Criminology*, vol. 40 nr. 1, s. 127-145
- Psykiatri og avvik hos innsatte: *Tilråding fra utvalget til å utrede etablering av psykisk helsevern for innsatte i fengsel*, (Weisæth-utvalgets innstilling), Oslo, mars 1986
- Rieber-Mohn, Georg Fr. (2003): «Forvaring – en strafferettslig særreaksjon I og II», *Juristkontakt*, nr. 4 og 5, s. 36-40 og s. 35-39
- Robinson, Gwen (2002): «Exploring risk management in probation practice: Contemporary developments in England and Wales», *Punishment & Society*, vol. 4 nr. 1, s. 5-25
- Rose, Nikolas (1993): «Government, authority and expertise in advanced liberalism», *Economy and Society*, vol. 22 nr.

- 3, s. 238-299
- Rosenqvist, Randi og Rasmussen, Kirsten (2001): *Rettspsykiatri i praksis*, Oslo, Universitetsforlaget
- Rundskriv nr. 4/2001: *Rundskriv fra Riksadvokaten: Utilregnelighetsregler og særreaksjoner*
- St.meld. nr. 27 (1997-98) *Om kriminalomsorgen*
- St.meld. nr. 23 (1991-92) *Om bekjempelse av kriminalitet*
- St.meld. nr. 41 (1987-88) *Helsepolitikken mot år 2000*
- St.meld. nr. 104 (1977-78) *Om kriminalpolitikken*
- Storvik, Birgitte Langset (2003): *Straffegjennomføring etter lov av 18. mai 2001 nr. 21*, Kristiansand, Høgskoleforlaget
- St.prp. nr. 1 (2005-2006) *Det kongelige justis- og politidepartement*
- St.prp. nr. 1 (1996-97) *Justis og politidepartementet*
- Strand, Thomas W. (2006): «Mot en senmoderne kriminalomsorg?», *Materialisten*, vol. 34 nr. 1, s. 55-76
- Strategi for faglig virksomhet i kriminalom-*
- sorgen 2004-2007*
- Svendsen, Monika (2006): «Law in the books» mot «Law in action», www.kriminalpolitikk.no/tema/forvaring
- Svendsen, Monika (2005): *Forvaringsfangene forteller – En kvalitativ studie av den nye særreaksjonen forvaring*, Masteroppgave i retts sosiologi, Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Juridisk fakultet, Universitetet i Oslo
- Syse; Aslak (1997): «Dømt til behandling – frikjent fra fengsel. Nye strafferettslige ansvarsregler og særreaksjoner», *Nytt i strafferetten*, nr. 1, s. 21-63
- Turner, Bryan S. (1990): «Periodization and politics in the postmodern». Turner, Bryan S. (red): *Theories of modernity and postmodernity*, London, Sage
- Utaker, Arild (2005): «Michel Foucault om liberalisme og nyliberalisme», *Sosiologi i dag*, vol. 35 nr. 2, s. 9-31
- Westin, Benedicte C. (2006): «Kommentar», www.kriminalpolitikk.no/tema/forvaring
www.megans-law.net